INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institvt d'Estvdis Catalans

R E P E R T O R I

de la

LITERATURA CATALANA

Poesia

—

VOLUM II

Capitol VII

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

CAPÍTOL VII

PRECEDENTS DE L'ESCOLA DE BARCELONA

Idees generals

En principi, no hem pas de creure que l'Escola de Barcelona va crear-se de primer antuvi pel document signat pel rei En Joan I el 20 de febrer de 1393. Si el rei va nomenar per instaurar els Consistoris del Gai Saber el cavaller En Jacme March i el ciutadà En Lluís d'Averçó, era perquè havien actuat i escrit en el fort del regnat del seu pare, En Pere de les Cerimònies (1335-1387). La producció d'En Jacme March pot considerar-se estesa entre els decennis 1360-1380. Hem vist algunes obres datades (vol. I, pp. 524-534), i d'altres en veurem més endavant (cap. VIII); però el seu Diccionari de rims porta la data de 1371, format, segons declara el seu proemi, a instàncies del rei En Pere III, al qual va explícitament endreçat. Per unes dates semblants (se n'ignora l'exacta), En Lluís d'Averçó degué compondre el seu Torsimany; però no ens ha pervingut cap altra obra del ciutadà de Barcelona, així com les posseïm relativament abundoses del seu company mantenidor. Tenim, però, per algunes consideracions que exposarem quan en serà ocasió, la idea que N'Averçó degué començar, o potser acabar, el seu tractat pels anys 1375 a 1380. D'altra part, si N'Averçó no hagués completat el seu Torsimany força abans del famós document de 1393, no hi havia motiu de declarar-lo perit en la Gaia Ciència. No és probable que el ciutadà hagués compost obres líriques o noves rimades, perquè en un passatge del seu Torsimany es declara

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

que és home de "gros enginy e de rudal enteniment", com s'amb això es volgués indicar que el poder ell dictaminar en prosa catalana sobre matèria poètica i compondre un extensíssim diccionari de rims no pressuposava posseir la qualitat d'escriure dictats poètics, així com la posseïa en alt grau el seu company En Jacme March. En el mateix paràgraf N'Averçó confessa que no sap versificar, i diu que és "de no sobtil entrincació", malgrat haver fet constar que les qualitats que obre a dir apendrà en el seu llibre de Gaia Ciència són: que "aprima l'enteniment, adoba la subtilesa e entrinqua l'enginy". Devia ésser probablement un fill d'En Bernat d'Averçó que representa secretari del rei Jaume II, des de 1319.[1] ~~(1 bis)~~. Ell mateix, En Lluís, obtenia càrrecs oficials en 1410 i en 1411.[2] ~~(2 bis)~~.

En Pere III, en les seves activitats poètiques, es valia, a més d'aquests, d'altres diversos auxiliars que consultava i amb els quals debatia. Es veu que tenia confiança illimitada en el seu senescal Bernat de So, l'autor de la Visió en Somni, (vol. I, pp. 534-537) ~~(3 bis)~~ del qual ja hem tractat llargament, tot esmentant algun document conegut ~~en~~ en el qual, el rei, el 21 de novembre de 1371, des de Casp, li diu que li tramet uns dictats ~~que~~ i li pregal ~~(1-111~~ que els respongui en els mateixos rims, mentre que, ~~per~~ per una lletra de l'infant Joan al mateix Bernat de So, ens assabentem que el senescal ja havia respost als dictats del rei En Pere[3] ~~(2)~~. Sabem també, per documents, que el rei havia tençonat amb diversos personatges, dels quals no es té altra referència sinó l'esmentada en la important obra del senyor Rubió i Lluch ~~(3)~~ i que són: Pere de Gostemps, Guerau de Queralt i Bernat de Bonastre. El rei En Pere respon a un dictat d'En Pere de Gostems (que durant una temporada ~~es~~ era un dels seus secretaris) sobre la guerra de Sardenya (1355)[4], així com a unes cobles d'En Guerau de Queralt (1374)[5]. Respecte a En Bernat de Bonastre ~~(3 bis)~~, resta dubitativa la resposta del rei; però un dels documents més importants

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

per a la història literària i que ofereix els noms d'aquests nous i gairebé inconeguts poetes és aquell en el qual l'infant En Joan escriu, des de València, el ~~7~~ 2 de març de 1374, a En Bernat de Bonastre, en resposta a una seva lletra, en la qual li recorda que, com que el noble En Guerau de Queralt va respondre a les cobles del seu pare, ell li respongui la traversa i cobla que li tramet adjuntament.[6] ~~(3 terç)~~ D'En Pere de Cardona, poeta — possiblement el ~~pel ha que deu ésser el~~ pare d'un altre personatge dels mateixos nous ~~agnom~~ que estudiava a Lleida amb distinció, l'any ~~el~~ 1401[7] ~~(5 terç)~~ — n'esmenta un dictat; Lo mirall de trobar ~~el tractat~~ d'En Berenguer d'Anoia[8] ~~(3)~~ ~~I~~ com que en la branca hereva de la casa de Cardona no es troba el nom de Pere fins molt tard, és de creure que el poeta fos d'una branca collateral, probablement d'allunyat parentiu amb la coneguda. En Berenguer d'Anoia solament n'esmenta el primer vers i una cobla saltada.[9] ~~(6)~~ Els secretaris reials, per trobar-se més prop de la persona del rei, en el cas d'ésser lletraferits, podien influir i ésser influïts. En Bartomeu Sirvent, que ara sabem que fou el redactor del document de 139~~7~~3, era un dels secretaris que presenten més documents, que sotmeten a la firma règia. Sabem, per un carteig llatí entre En Sirvent i En Pere Guitard, que aquell, en una data incerta, va substituir el secretari En Bernat Miquel en el secretariat; però el cert és que ambdós actuen de secretaris contemporàniament, ara l'un ara l'altre. La darrera lletra reial que rubrica En Bernat Miquel va ésser datada el 31 d'agost de 1405, és a dir, en ple regnat del rei En Martí ~~(7)~~ Per conseqüent, la lletra llatina esmentada ha d'ésser, per força, escrita posteriorment a aquesta data. Com es comprèn, uns mateixos secretaris que havien servit el pare podien ésser secretaris també de tots dos fills ~~oriats~~ vists els pocs anys transcorreguts. Es sabut que d'En Bernat Miquel ~~ens~~ es conserven dues poesies, de les quals tractarem en el capítol IX; l'una d'elles és de-

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

dicada al rei (En Pere o En Joan?). Ens consta que En Bartomeu Sirvent, el qual ja figurava a la cancelleria d'En Pere III i de l'infant En Joan, va pujar de categoria en el regnat del rei En Martí. Es troba en els documents la forma "Sirvent", però en la seva pròpia correspondència domina la forma "Servent". Per cert que el rei En Martí insta a En Sirvent perquè activi la seva correspondència, de la mateixa manera que ho feia en temps del seu pare, el 30 d'agost de 1397 ~~(8)~~. Un altre secretari, En Pere de Beviure, probablement pare del poeta Pau de Beviure, amic distingit d'En Bartomeu Sirvent, es veu que actua durant els darrers anys del rei, a partir del ~~1 any~~ 1380. Redactava, ~~el mateix~~ igual que En Sirvent, documents públics importants. En la correspondència esmentada entre En Sirvent i En Guitard surt un Pere Margall, del qual no trobem altre rastre; ~~Probablement, un fill seu,~~ un Margall acusat d'haver ~~mort~~ mafrat un saig, que estudiava a Lleida el 17 d'agost de 1381, ~~(?)~~ era probablement fill seu.

En Bernat Metge, per bé que va servir en temps d'En Pere III, es veu que, tot i exercint càrrec en la tresoreria reial, estava més aviat adscrit a l'infant Joan. Malgrat els seus tres processos i empresonaments, que ~~varen ésser~~ foren tan fruitosos per a la literatura, el ~~veiem que,~~ trobem, després de la mort del rei En Pere, ~~va estar~~ successivament, al servei, dels reis En Joan i En Martí. El retrobarem en tractar dels poetes d'aquests regnats, en els quals és on pròpiament es destaquen les seves qualitats estilístiques, àdhuc en les lletres i altres documents de caràcter cancelleresc.

El rei està en relació, a judicar pels Documents publicats per l'amic senyor A. Rubió i Lluch, amb molts personatges coneguts per altres referències. Des de Montçó (20 desembre 1383) Pere III demana llibres ~~que~~ per a la capella reial al batlle general de València Aznar Pardo. Aquest, aragonès pel nom de fonts o valencià pel seu cognom,

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

és també conegut per una poesia que es troba en el nostre cancioner L, 3 i que va ésser citada fa molt temps per En Màrius Schiff. ~~(10), posèn tenar Pardo~~ "Déu meu, y quin sospirar". Per l'època li n'atribuïm una altra, ~~per l'època~~ on consta solament el nom Pardo, la qual es troba en Hª 84 i 132, és a dir, dues vegades. "Leyaltats vol e bon desig comanda". Citem aquesta relació per via d'exemple. Si haguéssim d'esmentar cada vegada que l'extraordinària activitat del rei En Pere III es manifesta en altres caires que els poètics i els tractats, la nostra tasca seria inacabable. Altrament, aviat vindran classificades les poesies i els tractats, així com les relacions primeres amb l'infant i rei En Joan, i deixarem les més modernes per al capítol vinent, que tractarà de la fundació i primers poetes de l'escola de Barcelona.

L'amic senyor Rubió i Lluch resumeix en pocs mots els empleats de la cancelleria, als quals el rei En Pere III fa comandes literàries o demana traduccions. Són els següents: Mateu Adrià (1343-1365), Tomàs Canyelles (1349-1366), Jaume Conesa (1351-1366), Ferrer Sayol (1350-1385), Bernat de la Torre (1349), Bernat Descoll (1331-1391), Joan de Barbastre (1362-1386). De les obres i encàrrecs especials duts a cap per aquests personatges en tractarem en el volum III del nostre Repertori, dedicat a la prosa.

És extraordinari el nombre de poetes reials dels quals són conservades les obres poètiques. ~~això sense tenir en compte la quantitat de les que s'han perdut.~~ Abans d'ara havem acoblat notícies de N'Alfons I de Barcelona (vol. I, pp. 120-124), de Jaume II (I, 305-307) i de Constança de Mallorca (I, 307-308). Acá tractem de N'Alfons el Benigne (poesia a ell referent), del seu germà l'infant En Pere d'Aragó, i del fill de N'Alfons i nebot d'aquest darrer, el rei En Pere III. En el capítol vinent tractarem dels reis En Joan

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

i En Martí. ~~així com dels poetes de llur temps i també dels de l'è-poca de Ferran d'Antequera.~~ De segur que ~~dels bons temps de la nostra llengua, no es troben~~ en cap país ni en cap altre arxiu d'Europa, no es troben tants poetes reials com els de la nostra família, ni tants documents que recordin tants fets notables interessant la respectiva història literària com a Catalunya. ~~Estudiarem també els tractats que ens semblen produïts en cada un dels respectius regnats, mentre que en els capítols vinents veurem la fortuna de la Gaia Ciència a Barcelona.~~

1. - N'ALFONS III DE CATALUNYA-ARAGO EL BENIGNE (1327-1335).

Obra poètica en llaor de la Verge

No és, com hem constatat més amunt, que aquesta obra que estudiarem tingui per autor el fill hereu d'En Jaume II, sinó que li és dedicada, en els seus dos versos finals, perquè faci batejar els infidels. És, sense cap mena de dubte, una allusió a la croada preparada, d'acord amb el rei de França i altres reis i senyors, contra Granada; ~~direcrd amb el rei de Fr~~ preparació que durà de 1328 a 1332.

nota

~~Vegeu Miret i Sans, Negociacions diplomàtiques d'Alfons III de Catalunya-Aragó ab el rey de França per la croada contra Granada (1328-1332), en el "primer Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans" de 1908, pp. 265-335.~~

Lirs virginals, mayres de Deu e filla.

?

h 1. - 5 cobles de vuit versos hendecasíllabs i dues tornades de quatre. Publicada primerament per nosaltres en la "Revista de Bibliografia catalana", III, (1903), ~~pp~~ 82-84, on férem una equivocada atribució. Havent estat publicada dues vegades ~~més~~ ~~reproduïda~~ força més endavant, que esmentarem, ~~no ens cons-~~

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

~~ta que mai més hagi estat reproduïda.~~ L'original es troba a la Biblioteca Metropolitana de València. El manuscrit és tot de paper del segle XIV, de 218 x 140 mm., i té 149 folis marcats. Al llom del rellig-atge modern hi ha escrit: Miscellanea Christiana. Tots els textos són en llatí, amb l'excepció d'aquesta obra en català-llemosí. Comença al foli XXXI, precedida d'aquests versos: "Has videas laudes - Qui sacra virgine gaudes - Et venerando piam - Et studeas laudare Mariam".

Es tracta d'una obra força gentil en lloança de la Mare de Déu, però de certa transcendència política i d'alguna que altra precisió. Sembla que hauria de referir-se als primers anys d'aquelles negociacions, les quals, quan Europa es trobava preparada, no es portaren a efecte com hem dit: no certament per culpa i manca de diplomàcia de N'Alfons d'Aragó, sinó per dificultats del papat i per l'obstrucció intencionada d'Alfons de Castella, el qual, quan els altres reis estaven disposats a emprendre la campanya, va pactar directament amb el rei de Granada.

La darrera tornada diu així:

Verges, pus qu'estz portz de christianisme,
Preyats mays Dieu, qui fa dels mals esmenda,
Que d'Aragó le rey N'Anfós s'estenda
Pels infels tost e'ls torn al sant batisme.

La forma dels primers quatre versos de cada cobla és molt diferent de la segona part: està constituïda per homònims.

Lirs virginals, mayres de Déu e filla,
Filla del fill qui-z en vós s'afilla,
Afilla totz, e de gaug abilla,
Abilla cells qui'n vós lausar s'abilla.
Lausen-vos donchs l'angelical natura

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institvt d'Estvdis Catalans

E l'umanals, si bé, Verges mot santa,
No·s pot may dir la fi de lausor tanta
Com és en vós, per lengua ni escriptura.

Posarem, com a mostra del procediment seguit per l'anònim autor, les dues darreres estrofes i la primera, car la segona ja l'acabem de reproduir.

C'uns theologals verayament confessa,
Confessa huy e tots temps confessa,
Confessa tuyt, ma lengua y no cessa,
Cessa de dir de vós ne z-enquer cessa.
Que sola fos d'original munda,
Verges, per ço car fos mentalment presa,
A puritat, sots Dieu major estesa,
Segons pus larch sents Ancelme en ço·s funda.

Squinçar pot son libell que redunda,
Redunda·n fer paranys e redunda,
Redunda·n mal, pus Deus nos abunda,
Abunda·n bé per vós on merç'abunda.
Perquè sendiers de paradís altrisme,
Li peccador qui són fora de senda,
Ans que del cors cascús l'esperit rendida,
Fayts que sos mals confés, sens nuyll sofisme.

Lutz transcendentz e tàlem de l'altisme
On la cortz grans celestial s'atenda,
Aprés lur fi, suplicatz Dieu que·ls prenda
En lo repòs de l'eternal regisme.

Com s'ha pogut observar pels precedents exemples adduïts, l'esquema dels rims és així: aaaabccb. Les cobles són capfinides, de ma-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

nera que el darrer rim d'una cobla consona amb el primer vers de la cobla següent.

Podríem veure una nota única personal de l'innominat autor en el vers tercer de la primera cobla reproduïda: ma lengua.

Posteriorment s'ha publicat aquest text dues vegades per Elías Olmos Canalda, Catálogo descriptivo de los códices de la Catedral de Valencia ("Boletín de la Academia de la Historia", XCII (1928), pp. 315-316) ~~VIII. San Agustín,~~ S. Carreres Zacarés Llaors de la Verge Maria "Anales del Centro de Cultura Valenciana", t. V, 1933, p. 41-43. Males lectures d'aquest darrer: fills per filla, cel per co'l.

Tornem a la nostra mala atribució de la Revista de Bibliogr. cat. quan ja l'havíem corregida en 1914 (Bibliografia dels antics poetes catalans, 227 de tiratge a part i Repertori, I, p. 34). Tant l'un com l'altre d'ambdós bibliògrafs no s'enteren de les rectificacions que un autor fa, força anys abans de les seves reproduccions (1928 i 1932).

2. - INFANT EN PERE D'ARAGÓ (1304-1380)

El fill quart del rei En Jaume II (veure vol. I, pp. 316 i 329), també poeta (I, pp. 306-8), no solament era afectat a la poesia i promotor de debats poètics, sinó també, a judicar per la famosa referència d'En Ramon Muntaner retreta (I, p. 351), el poeta més notable entre els de la casa d'Aragó, feta honrosa excepció de n'Alfons I (I, pp. 120-124). En Muntaner ens detalla algunes obres (perdudes) escrites per l'infant En Pere, amb motiu de les festes de la coronació del seu germà N'Alfons III de Barcelona, en 1327. En mig de dos nobles que el tenien "mà per mà", va aparèixer cantant una dança novella, i a cada passada de la taula era cantada, per ell o per un cantor, una altra dança novella escrita per l'infant Pere. Després,

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

"altes veus", En Romaget, joglar, va cantar un serventesc en el qual l'infant poeta treia significança, prou suposada, dels atributs reials, corona, ceptre i pom, que el prop Muntaner detalla. També En Comí li va cantar una altra dança novella; i, per últim, En Novellet, joglar, va recitar Setcents versos rimats, en els quals tractava del "regiment e la hordonació de la sua cort e de tots los oficials de la sua cort" (I, p. 351).

L'infant En Pere era comte d'Empúries i de Ribagorça. En 1327 va casar-se amb Na Blança, filla del príncep de Taranto. Enviduant, va permutar els seus senyorius amb el seu germà Ramon Berenguer, que era comte de Prades; es féu monjo en 1358, i morí en 1380 a setanta sis anys.

Quan només tenia vint anys, en 1324, Fra Ramon Cornet va endreçar-li el seu Doctrinal (I, p. 329), (12), en vers; i quinze anys més tard, en 1341, En Joan de Castellnou (I, p. 330) va dedicar al mateix infant la Glosa al predit Doctrinal (13). L'elogi que Fra Ramon Cornet fa de l'infant En Pere, es bo d'assenyalar, perquè lliga amb l'abundosa i interessant producció perduda que només ens proporciona la Crònica d'En Muntaner, el passatge de la qual acabem d'extractar.

Nosaltres estem temptats d'atribuir-li una obra poc coneguda. Respecte al motiu que va moure-la (Anglesola) no n'hem sabut trobar la més ínfima relació històrica.

Tençó

Senyer En Peyres

Car vey En Peyronet ploran

Hª 81, 134. - S'han conservat dos textos d'aquesta tençó, separats per rares però importants variants: "Car", Com, "Peyronet", Pey-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

roney (Peyronell). Són quatre cobles de sis versos com el del tema, dues per banda.

Va ésser publicada per En Milà, en 1878 (Obras, III, 456-7), en Poetes lyriques catalans, Montpeller, pp. 17-18 del tiratge a part. En els nostres extractes i exposició seguirem les lliçons més arcaiques que presenten els dos estats. En Milà no va notar sinó algunes de les més interessants. El sènyer En Pere pregunta a Peyronet quina és la causa per què ve plorant en companyia de N'Arnau, l'enganyador. Els demana noves dels seus parents i del rei. Si els han fet vergonya ni dany, o han trobat lladres, que ho diguin, que tot home de valor els venjarà, i, per conseqüent, que els abandoni el plor i parlaran d'armes i d'amor. "Car vey En Peyronet ploran Venir ab N'Arnau tritxador, De tots mos amichs ay pasor E demandé'ls ab regart gran: "Diatz-me, amich, e com estan Mos parens e'l rey, mon senyor? Si'ns han fayt onta ni dan, Ni havets trobat raubadors, Diatz-ho, car vengar-vos-han Mant homs que sia de valors; E tornatz vostre plor en xant, E parlem d'armes e d'amors". - És sensible no haver trobat cap referència que ens faci treure en clar el fet de la casa d'Anglesola, que esmenta En Peyronet. Més por tingué el senyor En Pere quan va fugir en el cavall Mol-sous-d'or, quan tenia enfront la bandera dels colors d'Anglesola. Amb deshonor va posar els seus componedors sense presentar-los demanda: per això vénen plorant els dos joglars amics. - "Peyronet. Major pasor agués l'altr'an Com vis fugir en Mil-sou-d'or, Can la bandera de color D'Anglesola vos vis denan; Sènyer En Peyres, pats ab aytan Pusch dir a bon entenedor. - D'Anglesola trasqués antan, Senyor, ~~hx~~ li vostre posador A despit e z a desonor, E no li havetz fayt deman; Per qu'yen hich suy venguts ploran E z ab me n'Arnau tritxador."

D'En Mil-sous-d'or, com a nom de cavall, se'n troba alguna al-

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

tra referència. En el partiment entre N'Aimeric de Peguilla i En Guillem de Berguedà, aquest diu:

"N'Aimeric, mais de galhartz e de pros
N'ai vist falhir tot per aital error,
Que'l cors de N'Ot del caval Mil-sou-d'or,
E'n fou vençutz quar no'l laisset trocar."

Es tracta d'un N'Ot el qual, per no saber esperonar el cavall, va ésser vençut. En Milà (Trovadores, p. 305) es pregunta si podria tractar d'un fet ignorat referent a N'Ot de Montcada, del qual el propi En Guillem de Bergadà ens tramet la sola notícia de cantador (I, 115 i 146). - Si aquesta nostra atribució de l'esmentada poesia, precedida de l'apellatiu Sènyer En Peyres dues vegades per dos joglars, és justificada, ens guardarem de garantir-ho: no amagarem, però, que tenim el sentiment que és a ell a qui pertany.

L'infant En Pere va ésser un personatge de gran importància literària i política. El seu pare, En Jaume II, en els darrers anys de la seva vida, li feia lliurament de diversos joiells i altres objectes preciosos; i sembla que el seu nebot En Pere III li tenia també una gran afecció i àdhuc el considerava literàriament: tant, que a 1 de juliol de 1335 li sotmetia a examen, des del castell de Càller, les seves produccions. (14). Es cartejaven i s'estimaven. Tot just entrat en l'ordre franciscana, l'infant hagué de fer un viatge a Roma. El rei des de Saragossa, el 26 de maig de 1381, va indicar-li que partís de Barcelona i no de Sevilla. Des de València, el 20 de gener de 1382, el rei En Pere III notifica al primogènit la mort del seu oncle, ocorreguda a Pisa, i li diu, tot parlant-li del dol de la cort, que "bona fi ~~Déu li~~ que ha feta e los miracles que's són demostrats en lo seu cors, segons ~~tenim~~ que havem entès" (15). - Ací mateix veurem les relacions literàries de l'infant Jaume, ~~fill de l'infant En Pere,~~ que més endavant

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

fou cardenal de València.

3. - EN PERE III, EL CERIMONIÓS (1335-1387)

La personalitat poètica del rei es demostra no tant per les tres obres conservades (més una quarta de dubtosa), sinó per les altres de què es té notícia certa per documents. Malgrat el perill de trastornar l'ordre cronològic, anotarem de primer les conegudes, i després tractarem de les poques notícies que de les perdudes existeixen. Presentarem, però, emmanllevada al bon amic N'A. Rubió i Lluch, la llista (16) que en presenta:

1. Cants amorosos de la jovenesa ["D'amor no xant axí com far solia"].
2. Sirventes sobre'l bon aire ~~de~~ e la noblesa de l'illa de Sardenya (1355).
3. Resposta a un Dictat d'En Pere de Gostemps sobre la guerra de Sardenya (1355).
4. Cobles trameses a l'infant Joan (1371).
5. Resposta a unes cobles d'En Guerau de Queralt (1374).
6. Cobles satíriques sobre'l casament de l'infant Joan (1379).
7. Cobles sobre cavallers de qui ne ~~d~~on se deuen fer trameses a l'infant Martí (1378).
8. Cobles sobre l'entremès del ~~Rxa~~ Pagó Pogó ? (1381).

   ~~Podríem~~ s'hi pot afegir-~~hi~~:

9. Sentència en la Tençó moguda per lo vescomte de Rocabertí a Jacme March sobre lo departiment de l'Estiu e de l'Ivern (1370-1380).

Les dues composicions poètiques endreçades l'una a l'infant En Martí (13 agost 1378) i l'altra a l'infant En Joan (13 novembre 1379), tenen la particularitat de figurar en els registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. El qui primer va adonar-se d'aquestes cobles, acompanyades de les lletres respectives, va ésser l'arxiver En Pere Miquel

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

Carbonell (1434-1517) qui va copiar-les en el seu Memorial nº 2 (el nostre nº 3); en la qual reproducció fa constar que es troben en els llibres o Registres "Secreti Bernardi Michaeli M.CCC.XXVVIII" (M CCCLXXVIII ?) i id. "M.CCC.VIIII" (M CCCLXXVIII ?). De segur que, si el curiós cronista i llatinista Carbonell no hagués inserit en l'esmentat Memorial aquestes interessants poesies reials, En Pròsper de Bofarull no se n'hauria adonat.

La primera notícia gràfica va ésser presentada per En P. de Bofarull, en reproducció litogràfica (que mai no hem vist), en 1828, en ocasió de la visita que varen fer a l'A. de la Cor. d'Aragó els reis Ferran VII i Maria Amàlia. Fa constar aquest fet En Torres Amat (17).

I. Cobles fetes per lo Senyor Rey.

Vetlan el lit suy'n un penser casut

n³ ~~34~~ - Obra publicada per P. de Bofarull, Condes de Barcelona vindicados, II, p. 272 (273) (1836); Torras Amat, 1836, p. ~~474~~ 475, fragment; Milà, Poetas del siglo XIV (traducció dels "Cata..... " (Catalanische Dichter ?)), Obras, III, 1890, p. 308, citació; Briz, Lo llibre dels poetas, ~~1865~~ 1867, p. 92, copiat de Bufarull, encara amb més errades; Bulbena i Tosell, Crestomática de la llenga Catalana, II volum, ~~Vers~~ 1907, p. 53; Bofarull (Antoni), Història de Catalunya, IV, p. 625; Agustí, Ordre Cavagleria, ? p. XXVV.

Aquestes cobles varen ésser dirigides per En Pere III, des de Barcelona, al seu fill l'infant En Martí, en ocasió que aquest es trobava a Sicília, destinades als joves d'aquella illa que desitgessin entrar cavallers, "com ni de qui deuen ésser fets" ("de qui ne on se deuen fer"). La lletra acompanyatòria de les cobles és datada, segons la còpia d'En Carbonell (i la d'En Bofarull) de 13 agost 1378, i es troba ara en segells secrets, 129, foli 165 (18). L'obra forma dues cobles unisonants, solament

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

amb quatre rims, abbacddc; i la tornada reprodueix els dos rims de
rers de cada cobla cddc. En la forma hendecasíl·laba no hi ha ni una
sola transgressió. La declaració d'haver el rei escrit cants d'amor
en el seu jovent, es troba precisament en aquesta notable tornada:

D'amor no chant axí com far solia
Car me no vey trop en anys avant empès,
Duptant que'm fos en mal per alcuns près,
Perquè me'n call, que plus non chantaria.

Era costum general, tant de l'escola trobadoresca com de la de
Barcelona, retreure en la tornada la dama dels amors del poeta: re-
cordin-se les tornades del debat polític entre En Pere el Gran i En
Pere Salvatge (I, pp. 245-6). Però hem de convenir que el rei En Pe-
re se surt bé del seu compromís: ell tenia, en 1378, cinquanta nou
anys d'edat, havent nat el 15 de setembre de 1319. - La tornada, com
usualment, no té res a veure amb les dues atapeïdes cobles, l'objecte
de les quals ja sabem. Com que la major part de les edicions són de-
fectuoses, les donarem tot seguit. Tot estant al llit despert cau en
un pensament: el de dar consell als cavallers que es fan, i als que es
faran en endavant. La cavalleria s'ha de rebre del seu senyor, si hi
és, o de valent senyor o de cap del linatge del nou cavaller. "Vetlan el
Bofarull, Torras: lit suy'n un pensar (penser) casut: De dar consell als cavallers qui's fan,
Ne (De) qui's faran cavallers ~~xxxxxxxxxxxx~~ d'ar'enan (d'endrian), Et en qual loch
los serà pus legut. E dich primer que la cavalleria Rebra (Rebre) deu hom
de son senyor, si y és, O de valent cavaller enaprés, O de qui cap
de son linatge sia". - El lloc d'armar-se és una ciutat o vila gran
o en l'església de gran devoció, o guerrejant els enemics, tenint llan-
ça al puny i escut al braç. Si ho fan així, els nous cavallers seran
capaços de fets nobles. "Lo loch me par que sia pus degut, Nobla ciu-
tat o vila gross'e gran, O'ls anamichs valentment guerrejan Tenent

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

al puny lança e'l bras escut, On esgleya en gran devota ia. E si
'n fa 'xí, no serà ja reprès Per cavallers, ne per null hom entès
Qui'n nobles fayts met sa pensa tot dia".

II. Cobles.

Mon char fill, per sanct Antoni!

n38. - En Pere Miquel Carbonell (foli CC), en el seu Memorial 26, en reproduir la lletra del rei En Pere III a l'infant Joan (19), posa la següent nota introductòria: "Recort com en lo libre o Registre, cubert de pergamí, intitulat Secreti Bernardi Michaeli M.CCC.LXXIX, lo qual Bernat Miquel era Secretari de En Pere de aquest nom, terç Rey de Aragó), trobareu en lo segon quaern del dit Libre una Laetra que lo dit Rey faé a son Primogènit don Joan, reprenent a aquell de haver fet matrimoni contra sa voluntat e consell, en la qual fa sobre aquesta matèria unes cobles compostes per lo dit Rey; lo qual era home docte e gran trobador, en astrologia e en altres arts liberals molt Lletrat e bon scriptor; e ha compostes les Ordinacions de la Casa Real, corregides e pastillades de mà sua, scrites en un libre ligat de cubertes engrutades e de cuyro vert, recòndit en aquest R. Archiu de Barcelona". Hem copiat aquest paràgraf perquè l'elogi que En P. de Bofarull fa del rei (Condes Vindicados, 1836, II, p. 272) és fet en els mateixos termes, per bé que en castellà. En Milà (20), amb molta justesa, observa que aquests disset versos, acabats solament en oni i at, són escrits en to vulgar. Aquesta obreta, curosament humorística, apareix formada per dues cobles de vuit versos en ababbaba, el dissetè vers restant oni, at. Evidentment, el greu que respira la lletra acompanyatòria pren valor en les pròpies cobles, amb les quals reprèn l'infant Joan. El llenguatge planer del rei no es retroba quasi en cap de les obres poètiques, en les quals els respectius autors

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

(el mateix rei en l'obra precedent) escriuen en una llengua que ell creia la sola possible per a la poesia. Són rares, doncs, les produccions per l'estil d'aquestes cobles, purament redactades en el llenguatge parlat.

En Condes vindicados, Va publicar-les senceres En P. de Bofarull, "Condes de B. vindicados, 1836, II, p. 272-3; una bona part Torres Amat, Memorias, p. 475; Briz, La llibre dels poetas, 1865, p. 92.

Donarem les notables cobles reials, en les quals reprèn el seu fill de no haver-se casat amb l'hereva de Sicília i haver-se mullerat amb Na Violant de Bar, contra el seu consell. - "Mon car fill, per Sent Athoni! Vos juram qu'ets mal consellat, Com lexats tal matrimoni En que'us dan un bon regnat? E que n'hajats altre fermat En infern ab lo dimoni. Si'en breu qui'us n'(h)a 'nganat!... Qui ben crex son patrimoni És 'n est mon per tuyt presat. Axí ho dits Sant Apolloni, Largament en un dictat, On ho(h)a ben declarat; E li fa gran testimoni Alexandre, en veritat, No volg'ésser mullerat. Pel valent de Sant Celoni! Que'n perdés tal heretat?". - Aquests versos, com es veu, són clars, contundents i plens de bon humor. No podia retreure el fet d'Alexandre considerant que el rei reprenedor ja s'havia mullerat tres cops i ho faria més endavant per quarta vegada. L'infant En Joan podia replicar al seu pare que, si dues vegades s'havia mullerat a grat del rei, trobant-se vidu a vint-i-vuit anys tenia dret a casar-se a gust.

III. Sentència en el departiment entre l'estiu e l'ivern.

Fayt m'hay venir, ab qui pusch'acordar

G. 1, P 74 (senceres), N175 (final). - Encara que el precedent vers del tema sigui el primer de les tres cobles de la judicatura del rei En Pere el Cerimoniós, estudiarem tota l'obra en la tenció tinguda en-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

tre el vescomte de Rocaberti i En Jacme March. Trobarem una altra vegada les obres líriques d'En Jacme March en el capítol vinent (VIII) i ja hem vist les narratives i ofert un resum dels fets principals de la seva vida (I, pp. 524-534), i també hem dit quelcom respecte al vescomte Dalmau de Rocabertí en ocasió de dedicar-li En Joan de Castellnou el seu Compendi de les Leys (I, pp. 331-2). Creiem que la data d'aquest poema pot oscil·lar entre el deceni de 1370-1380. Vàrem donar una idea gairebé suficient d'aquesta qüestió en un llibre nostre (21): seguirem, en els nostres extractes les lliçons de P (Saragossa) que es dirien una mica arcaiques; però tindrem en compte les de G, manuscrit que sembla de lletra del segle XIV, mentre que el primer text és evidentment del XV, si bé l'escrivent sembla haver-se servit de lliçons de l'època de producció poc posterior. La utilització de les lliçons de G ha estat facilitada per la reproducció, feta en 1932, d'aquest notable cançoneret, per bé que en el vol. I d'aquest Repertori vàrem també servir-nos per a textos diferents, de les notes de G, que nosaltres havíem pres sobre el manuscrit en la reproducció integral publicada per En Torres Amat, amb errades notables, en temps que G es trobava en possessió del senyor Baldiri Carreras, a la Virreina.

El vescomte Dalmau de Rocabertí era fill d'un altre Dalmau, segons consta en la dedicatòria que En Joan de Castellnou (tan relacionat amb els nobles catalans (22)) posa en el Compendi de les Leys de Gay Saber: "Al noble e discret En Dalmau de Rochabertí, fill que fou del molt noble En Dalmau de bona memòria ~~En Dalmau,~~ vezcomte de Rochabertí". En Milà retreu una dita de la Crònica dels Cavallers catalans, d'En Francesc Tarafa, segons la qual, abans i després d'aquests dos Dalmau, hi hagueren, dintre el XIV segle, dos Jofre (23). La reina Violant, trobant-se En Dalmau a París, li escrivia des de Barcelo-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

na, en 1385, amb certa familiaritat, que "pus d'escriure (los no-vells ardits) nos sots carestiós e pereós, vingats de aquells ben carregats e ple, per tal que'ls nos recitets de paraula" (24). El vescomte Dalmau de Rocabertí, sens dubte per encàrrec del rei En Pere (que afavoria Bertran du Guesclin per anar contra En Pere el Cruel) va penetrar a Castella acompanyat del condotière francès en 136... En 1372 i 1380 el trobem a França per a activar una entrevista entre el rei d'Aragó i el rei francès.

Milà diu abans de 1369, però no precisa

L'epígraf de G1és: Questió entre lo Vescomte de Rochabertí e Jacme March, sobre lo departiment de l'Estiu e l'Ivern, mentre que el de P1és concebut d'aquesta manera: Tençó moguda per lo vescomte de Rochabertí a mossèn Jacme March, e ha'y Sentència dictada per lo Senyor Rey. Com que no ens consta enlloc la data d'aquest departiment, hauria d'ésser per força posterior a la data de dedicació del Compendi per Joan de Castellnou, que tampoc sabem, però que no podia ésser gaire anterior a la data oficial de divulgació de Les Leys d'Amors (1356), per En Guillem Molinier i companys, a Tolosa. Com que En Castellnou estava en el secret, podia dir, respecte al Compendi, que "fom requests ab gran instància per lo dit noble En Dalmau de Roquabertí que'ls deguessem dir e declarar les definicions e'ls mandaments de trobar... perque fom atrobada la Gaya Sciencia". Posant, doncs, la data del Compendi en 1341 i 1356, ha d'ésser-li per força posterior la data de la Questió o Tençó, que posem entre els anys 1370 a 1380, com hem dit, per diverses consideracions, entre altres l'època de producció d'En Jacme March i del rei. D'altra part, el segon vescomte Dalmau (que és això el que ens interessa), per a obtenir delicats encàrrecs polítics de l'infant Joan i del rei, des de 1362 a 1380, a França, no podia ésser un jove de primera volada, sinó d'edat madura. Si les primeres relacions literàries (el Compendi) exigien jovenesa, les

En 1362 concorre a les guerres d'Aragó, i en 1379-80 es enviat a França per a concertar una aliança entre els dos reis.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

relacions de caràcter guerrer i diplomàtic, com a bon deixeble del seu pare, o sia el primer Dalmau (setge de Càller en 1332), requerien que tingués entre trenta i cinquanta anys. Malgrat les absències de Barcelona, no dubtem a collocar la Questió entre les dates esmentades.

És el vescomte qui enceta la Questió:

Mossen Jacme, si'ns platz, vullatz triar
Dels dos partits qual millor vos parria;

que li respongui En Jacme March si prefereix "Gran calt o fret, qual que mays vos playria, Qu'en vas mon cor en be say qual pendria". La seva cobla de nou versos comença en les rimes ar, ia. En Jacme, en les seves cobles, no podrà moure's d'aquestes. En dos tençonats, en llurs tretze cobles de nou versos, així com el rei en les tres seves de sentència, no podran moure's d'aquells dos únics consonants proposats pel vescomte. Les tretze estrofes provenen que el vescomte comença el debat i acaba nomenant jutge el rei En Pere, tal com En March havia proposat. Cadascun dels dos competidors defensa la seva estació amb traça. Cada cobla sol considerar-se dividida en dues parts: en la primera combat l'estació defensada pel contrari; en la segona, lloa els avantatges de l'estació preferida. Ambdós lletraferits fan mostra de força enginy; però, com que no s'avenen o se'n cansen, ve el moment de cercar un jutge: el rei. Tots dos estan d'acord en la designació. Lo Rey. La sentència. La condemnació de l'hivern. El vescomte era partidari de l'hivern, mentre que En Jacme March preferia l'estiu: per conseqüent, el rei En Pere de les Cerimònies condemnant l'hivern condemna el vescomte Dalmau, i lloant l'estiu aixeca mossèn Jacme. Adfeça al vescomte la condemna, humorística, com tot el debat, que fa així:

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

Baselga, Torres: E vos vescoms

"~~el~~ qui'l volets raysonar,
E qu'en est any vos no dejats menjar
Sinó aglans, castanyes rara via;
Figuens, melons ne pressechs no'us daria".

No existeix la Tardor ni la Primavera. Des de les flors de maig fins a la collita del raïm és Estiu; des que es fa el vi i es cull l'oliva i es premsa l'oli fins a mig abril és Hivern. No cal dir que, contra l'Estiu, En Dalmau, que comença el debat, no deixa de contar les molèsties de les mosques insistents, els mosquits i tota mena de bèsties immundes que a l'Estiu creixen, piquen i desagraden. En March li replica que en un hivern cru no hi valen flaçades, ni abrics folrats, ni el foc de què parla En Dalmau amb tanta complaença. I així s'escolen les dotze cobles de nou versos (la tretzena és la d'acceptació de jutge), amb alts i baixos, però exhaurint els arguments favorables a l'estació defensada, de vegades amb certa agror, però sempre amb alegria. El qui talla amb bon humor la Questió és el propi rei, que entenia segons alguna altra obra examinada. D'aquest debat se'n té notícia per les edicions dels dos textos coneguts: G 1 ho és més per haver-lo publicat En Torres Amat en el seu Diccionari, 1836, p. 367, i més modernament per la reproducció del cançoner, 1932, p. 18; el P 74 va ésser publicat per Baselga en la còpia del cançoner català de Saragossa, pp. 25-32.

IV. L'entremès del Pagó (1381).

No és una cosa segura l'atribució al rei de les cobles del Pagó, per bé que semblen no dubtar-ne gaire En Milà i En Rubió i Lluch quant al caràcter de les produccions del rei En Pere que hem retret en la p. En Milà (25) posa l'entremès al costat de les obres poètiques esmentades en els núms. I-III, encara que dubitativament (potser).

A vós ~~Al present jorn~~ m'adon, senyora de valor,

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

n P. - Aquesta curiosa composició va inclosa en el Dietari del Consell de Barcelona, I, va publicar-se que figura inèdit en el primer volum del Dietari manuscrit i l'inaugura amb les festes de la coronació de la reina Sibila de Fortià, amb tot detall. Aquest entremès del Pagó és estudiat i reproduït per En Milà en el capítol-estudi que va deixar inèdit i que fou continuat en Obras, VI, 1895, pp.235-6, Orígenes del teatro catalán. Primer de tot reproduirem tot el text, i, abans d'anotar altres referències, donarem còpia de les judicioses observacions d'En Milà. No cal dir que nosaltres en posseïm còpia integral.

(frase dubtosa)

No s'entén: En el vol. I del Manual de Novells Ardits no ho he trobat.

"Item fou aportat, a la derrera del menjar, un bell entremés, so és, un bell pagó qui feya la roda e estant en un bell bestiment entorn del qual havia molta volateria, cuberta de panys d'or e d'argent; e aquest pagó fou servit fort altament e presentat a la taula de la dita Senyora, ab molts esturments axí de corda com d'altres, e venien a part davant lo majordom e cavallers e donzells. E lo dit entremés portave en los pits una cobla escrita qui deya axí:

Milà: A vos m'adón, senyora de valor,
Al present jorn, per vostra gran honor,
E fayts de me segons la bona usansa
De les grans corts d'Anglaterra e de Fransa,
E pregui tots, cavallers e donsells,
Nobles barons e escuders isnells,
Dones presants e donselles gentils,
Qu'en me votar vullatz seguir l'estils;
Milà: E que li vot sion més per escrit,
E puys veurem tots si l'auran complit.

Molts vots se feren, los quals adés no'm recorden, car no'ls metí per scrit; si bé he despuys hoyt que alcuns los compliren e de altres no'n sé res". - Aquí l'escrivent del Dietari termina la seva important relació. Vegeu la publicació d'aquesta relació en Josep Mª Roca, Sibilia de Fortià, La reina empordanesa (Sobiranes de Catalunya), p. 135, còpia de Milà. Es tracta d'una de les festes (el convit)

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

de la coronació; en 1381, de la bella reina Na Sibila de Fortià, quarta esposa d'En Pere III. S'expressa bé que l'entremès del Pagó es presenta en ésser a les postres del convit (la darreria del menjar) i que prenen per model les corts d'Anglaterra i França. En Milà observa que aquesta és la primera vegada que es troba el mot entremès a Catalunya, i que deu venir de la paraula francesa entremets, és a dir, entre dues passades. Sempre en predomini la idea de França, era una de les modes que els ambaixadors devien contar i que la influència de les reines franceses, com Na Violant de Bar, feien preponderants. No sabem si de la cort de França se n'ha conservat una relació tan exacta com aquesta; però de segur que en deuen existir fonts documentals, ignorades per nosaltres.

Existeix un poema francès, Les Vœux du Paon, compost tan tard com en 1312 per Jacques de Longyon, amb barreges de la llegenda del Sant Grasal i de les d'Alexandre. Per bé que la referència del Prohemio del marquès de Santillana és prou vaga, podria ésser que es ~~tractés d'~~ referís a una adaptació castellana del poema francès. La lletra-dedicatòria de les seves obres a l'infant En Pere, conestable de Portugal, ha d'ésser escrita entre els anys 1449-1450 (26). La Gran Conquista de Ultramar fa referència als Votos del Pavón (27). Es veu que hi ha certs entroncaments entre les llegendes medievals de Carlemany (Carleta) i els Vots del Pagó; però voldríem trobar per a Anglaterra i França una referència tan clara de treure, en una gran festa, les sorts entre nobles cavallers i dames, com la que, en lloc de poemes, tenim amb els Vots del pagó; referència que de segur no ha de faltar.

No sé què vol dir

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

V. Sirventès sobre'l bon ayre de la noblesa de l'illa de Sardenya (1355).

Fins ací les poesies conservades. Ara prendrem una lleugeríssima nota, sense afegir-hi la més petita observació. Són quatre les obres, o respostes, o debats, del rei En Pere, dels quals no ens resta ni una sola ratlla. Sense la referència que en donen els Documents de l'amic Rubió i Lluch, encara signaria fins l'existència indubitable d'aquestes obres poètiques. Per bé que en les lletres reials o ducals gairebé sempre s'especifica que trametien les cobles interclús, aquestes degueren ésser sostretes pels propis recipients, i s'han esvaït les poesies de què vegades detallen el títol o l'objecte pel qual les escrivien. En nota a la nostra p. i en nota al peu hem copiat el document adreçat pel rei al seu protonotari, En Pere de Gostemps, amb data de de 1355, trobant-se aquell a Càller.

VI. Resposta a un dictat del mateix En Pere Gostemps, sobre la guerra de Sardenya (1355).

Es un fet que es desprèn del mateix document esmentat en l'epígraf precedent (V).

VII. Cobles trameses a l'infant Joan (1371).

En lletra, des de Casp, del 21 de novembre de 1371, en havent-li parlat el rei de diverses coses, diu a l'infant En Joan: "Car fill, trametem-vos unes cobles, e ha'y rahó perqué les havem fetes, segons per tenor d'aquelles porets compendre". Entre pare i fill devien comprendre de què tractaven les cobles, però a nosaltres ens deixen en la més gran incertitud. El rei devia estar satisfet d'haver compost les tals cobles, perquè en va trametre còpia als seus fidels En Berenguer d'Abella, En Bernat de So i a mossèn Ramon de Planella.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

VIII. Resposta a unes cobles d'En Guerau de Queralt (1374).

Hem esmentat, en la p. i nota, que per una lletra de l'infant En Joan, de València, del 7 de març de ~~1344~~ 1374, a En Bernat de So, se sap que el seu pare ja havia respost a les cobles que li havia adreçat el noble En Guerau de Queralt.

Els nostres paràgrafs V-VIII contenen les rares notícies referents a cobles escrites pel rei En Pere III, de les quals ja havíem fet esment.

4. - INFANT JAUME D'ARAGÓ (1342-1395)

Cobles fetes per lo preciors Cors de Jhesu-Crist per alguns homens de València.

F^b ~~10~~ 11. - Sembla que aquestes Cobles podrien provenir d'una mena de concurs organitzat pel cardenal En Jaume d'Aragó, personatge considerable, el qual morí en 1395. Era cosí del rei En Pere III, ja que era fill de l'infant En Pere. Afectat a la poesia, ho era sense cap dubte, per ascendència paternal. Les set obres escrites per alguns homes de València varen ésser publicades per N'Amadeu Pagès, entre els textos inèdits de Carpentràs (27 b) sota l'apígraf de Chansons en l'honneur du Sacré-Cœur de Jésus (28), en ~~191...~~ 1913, i les publicà de nou, en 1929 (29) intitulant-les Chansons en l'honneur du Sacré-Corps de Jésus. Aquests cançons apareixen anònimes. No tenim manera d'esbrinar cap dels noms de "set homes de València"; però un d'ells adreça un elogi al cardenal En Jacme d'Aragó, i, com que és cosa sabuda que aquest prelat va ésser bisbe de València de 1369 a 1392, i com que va ésser promogut al cardenalat en 1387, les poesies valencianes han d'ésser fetes entre 1382 i 1392. El cardenal de València,

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

com se sap, va oferir als consellers de Barcelona, en 1395 en [illegible]cia als obsequis rebuts durant la seva infància a la ciutat, un exemplar ben miniaturat de la traducció de les Gesta romanorum, de Valeri Màxim, a la nostra llengua; versió que ell mateix havia fet ordenar per N'Antoni Canals. L'infant havia deixat un cançoner, sense altre detall, a la reina Violant, el 25 d'abril de 1387, i deixa un altre llibre al rei en 1369 (30). Però és aquest text de Carpentràs el que ens proporciona una gran ensenyança respecte a l'infant En Jacme, i l'autor suplica a Déu que els conservi amb salut:

Pagès:

Denh-nos tenir en pats e sanitat
l'aut cardenals En Jacme, descendents
De pures fonts de reyal dignitat:
C'apur mos vers, per sa benignitat.

De manera que l'infant cardenal estava en el cas de corregir dictats o cançons. Podria ésser que el cançoner que va deixar a la reina Violant contingués obres de la bona època, o que pertanyés a l'escola de Tolosa. També podríem creure que els mots i frases més arcaics usats per aquests homes de València fossin deguts a la ingerència de l'infant En Jacme (Tuyt li fiyel, Sitot, huey, bandós, ganigs, sen e saubers, croys...); mots i frases que sorprenen tant més que la contextura de la llengua és francament catalana, fora d'algun que altre rar llemosinisme forçat. De vegades els poetes expressen el moment de produir: així, per exemple: "Fan vers novell", "Xante la Fe"; però les qualitats d'aquestes set composicions, de tema sempre repetit i obligat, són la perfecció de forma i, sobretot, la facilitat.

Els autors de dues d'aquestes cançons, la cinquena i la sisena, tenen la particularitat d'aplicar un so o aire conegut, el primer vers dels quals esmenten. La versificació de l'una (Cançó al zo de xant d'auceylls) no presenta la més lleu dificultat, però la versificació de la sisena (Cançó axí com zell qui'n mar vay perillant) presenta se-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

riosos inconvenients. La proposada per En Jeanroy en l'edició Page no té gaire consistència, Tots els quinze records de so que coneixem són aplicats al primer vers d'una primera cobla, però mai al primer vers d'una quarta cobla. Podria ésser que l'autor conegués un estat fragmentari d'un cançoner en el qual l'obra d'En Ramon Jordà, o de qui sigui, debutés amb aquesta quarta cobla, però és poc probable (31). Nosaltres proposem una atribució més justificada, debutant amb un primer vers.

Passem a la primera atribució (32). Del vers sencer només insinuat, xant d'auceylls, que fa així: "Ab xant d'aucels començ en mes xançós", n'hem fet tres mencions de deu. Cat. A. l'atribueix a Riambau de Vorqueres, i alguns altres cançoners la donen a Guillem Ademar, Bernat de Ventadorn i Pere Roger. Totes aquestes versificacions van establertes en dos estudis nostres ja esmentats (33). La repetició tres vegades del so i haver-se trobat aquella en dos cançoners escrits a Catalunya, és prova evident d'una popularitat d'aquesta obra en el nostre país. En El misteri d'Elx solament, s'esmenta diverses vegades perquè el so Ab xant d'aucells representa el cant de la Mare de Déu.

Respecte a l'altre so (Axí com zell qui mar vay perillant), ens sembla que fa referència a l'obra d'En Ponç d'Ortafà Aissí cum la naus en la mar Vai perillant, del qual podria existir un cançoner, entre els sis o set perduts, que fes entrar en un sol vers el mig vers que hem reproduït per completar el sentit (34). D'una manera més punyent i forta, una quarentena d'anys després de la mort del cardenal En Jacme, mossèn Ausiàs March recorda el text d'En Ponç d'Ortafà en la poesia Yo contrafaç nau en golf perillant (35). Reprèn la imatge, però amb versos millors i de més ferma transcendència.

Finalment, donarem els primers versos d'aquestes cançons:

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

I. Actor de pats, tot lausor e honor. - L'única obra que ns dui tot, per precedir-la l'epígraf general, que hem retret. Dues cobles hendecasíllabes iguals de rims en abba ccdd.

II. Cansó - Sitot no pot lengua d'home bastar. - Cinc cobles de la mateixa disposició que les dues primeres, amb tornada, ~~cdcd~~ abbaccdd.

III. Cansó - O altitut del trezaur gloriós. - Cinc cobles de vuit versos i tornada de quatre, ~~d'igual~~ idèntiques de forma que les de l'obra precedent.

IV. Cansó - Rey eternals, immens, victoriós. - Vuit cobles de vuit versos i tornada de quatre, d'igual forma que les precedents.

Pages:

V. Cansó ab zo de xant d'auceylls. Lenga no deu jamays denotaments. ~~Vuit~~ Nou cobles de vuit versos, sense tornada, de forma igual.

VI. Cansó axí com zell qui'n mar vay perillant. O rey dels reys e senyor dels senyors. - Set cobles de vuit versos d'igual forma.

VII. Cansó - Resplandor infinida. - Tres cobles d'onze versos de set, ~~nou~~ cinc i ~~quatre~~ sil·labes. La cobla final es de dotze versos ~~versos~~. Posarem cada primer vers. L'esquema de rims és així: ababbcdeefgc ababacdeffgg. Els versos curts van marcats, com usualment, de cursiva. De la segona cobla: "Tu qui de mayre reginal" (cgcggh i i j j k). De la terça: "Tu, ~~qui,~~ Poderós, qui as vensut" (j l. j l l m n n o o p m).

Ja hem procurat donar una idea general de les qualitats d'aquestes obres poètiques.

o 5 ? ~~6~~ 5. - JACME MARCH. DICCIONARI (1371)

Procurarem presentar els dos tractats d'En Jacme March i d'En Lluís d'Averçó, tot recordant allò que hem dit en la p. i que poden considerar-se com a continuació dels tractats descrits en el capítol cinquè, escola de Tolosa (I, pp. 319-333). Alguna cosa hem avançat, respecte al primer tractat, en el vol. I d'aquesta obra, que procurarem no repetir. En el capítol vinent (VIII) examinarem el tractat d'En Guillem Molinier Les Leys del Gay Saber, amb evident catalanis-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

me, que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i el resum de les Leys, o sia les Flors del Gay Saber, que solament es troben a la Biblioteca de Catalunya. Per tant, i per considerar que aquests tractats s'utilitzaven i eren conservats en els nostres Jocs Florals, deixarem per a l'esmentat capítol el parlar dels tractats perduts.

El Libre de concordances appellat Diccionari va ésser publicat en 1921 per Mn. A. Griera (36). Es coneixen dos manuscrits de l'obra de J. March.

β¹ 9, β² 9 ~~B 1 9~~, ~~B 2 9~~ i ~~§~~ ξ. El β2 essent còpia, no gaire bona, de β 1, en prescindirem. Resten β 1, que és el conjunt de tractats del segle XIV, ms. nº 239 de la Biblioteca, i ~~§~~ ξ, que representa l'important text de la Biblioteca Colombina, el qual podria ésser el manuscrit oficial que En Jacme March va endreçar al rei En Pere III. Hem descrit suficientment aquest manuscrit en ocasió d'examinar alguns dels tractats que precedeixen el Diccionari, que es troba en el lloc novè i que és el darrer (escola de Tolosa, I, pp. 319-333). - Descriurem sumàriament el text de la Colombina, no sense abans declarar que, no haventlo pogut examinar personalment, ens refiem de descripcions fetes per altri, la qual cosa ens sembla gairebé suficient, deixant a part la cota de situació, que desconeixem. És singular que Mn. A. Griera, que l'ha utilitzat per al seu text, no ens n'hagi ofert una de més precisa que la nostra, insuficient. - Lletra del XIV segle, sobre trenta cinc folis, més dos de blancs (el darrer dels quals duu la nota de Ferran Colom), de paper de 393 x 220 mm. Caplletres i títols de tinta blava i ~~xxxxxxxx~~ vermella alternades. Probablement l'exemplar destinat al rei En Pere de les Cerimònies. Al primer foli, nota per mà del segle XVI: "Jacme March. Ars rithmoris in catalan". A sota, amb lletra del canonge Gàlvez, segle XVIII, hi ha escrit: "Jacme Marc. Arte de Rimas en Catalán. Escrito en el año 1371, de orden del Sr. Rey D. Pe-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

dro de Aragón". Al verso del darrer foli blanc, la nota de F. Colom: "Este libro costó, ansi enquadernado, 12 dineros en Barcelona por Junio de 1535 y el ducado vale 288 dineros". 1 (foli 2) Libre de concordances de Rims e concordans appelat Diccionary e primerament tracte de les vocals e aprés de les mudes, seguient l'orde del a.b.c. El Diccionari va escrit a quatre columnes. - (foli 32). Presentació e pròlech del libre de concordances appellat diccionary ordenat per En Jacme March a instancia del molt alt e poderós senyor En Pere, per la gracia de Deu Rey d'Aragó e fon fet en l'any MCCCLXXI. (foli 33) Prolech e destinació fon tinació de Rima e de consonant leyal. (f. 33 vº) De Rim leyal. - 2 (f. 34), amb lletra posterior de darrers del segle XV. Jesus et Maria et Jheronimus est... De moltes bondats vos veig habundosa. - 3 (f. íd.) Oració al clau de Jhesús. No sens turment dolor incompherible. (Descripció treta de la que féu En Josep Mª Valdnebro y Cisneros, insertada per Baselga, El Cancionero Catalán de la Universidad de Zaragoza, 1896, p.384-386)

L'editor del Diccionari de Rims, en esmentar les fonts, les quals En Jacme March confessa, diu que en aquesta obra es va imitar el Donats proensals de N'Hug Faidit. Nosaltres, junt amb J. Anglade (37), no creiem que aquesta fos coneguda dels catalans ni de l'Occitània: la seva anomenada no va moure's d'Itàlia. Tots els manuscrits que ens l'han preservada han estat redactats a Itàlia, i el Faidit va endreçar la seva obra a dos nobles d'aquell país. Cert és que en la majoria dels tals manuscrits es copia juntament el tractat d'En Ramon Vidal; però també ho és que en el conjunt de tractats redactats a Catalunya figura l'obra d'En R. V, i de cap manera la de N'Hug Faidit. Anem ara als exemples adduïts per Mn. Griera per fundar la seva opinió. Aquest troba quatrecents setanta sis rimes manllevades, per En Jacme March, del Faidit, sobre mil noucents cinquanta set que es troben a Hug contra unes nou mil cinc centes rimes del Diccionari. Però també és possible que En March (el qual declara amb noblesa que desenrotlla i ordena alfabèticament altres tractats anteriors) hagués utilitzat

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

un tractat poètic amb rimari més extens que el d'En Faidit, del qual s'hagués perdut el rastre, com de tans altres. És sabut que el llibre d'En March és abundós en formes i mots catalans, com també ho és l'ortografia. L'editor del Diccionari és molt decidit respecte a la influència del Donats en els nostres poetes, que tots els fets de la història literària contrarien. Diu així: "Aquest codi de la poesia provençal (el Donats) devia ésser tan conegut i tan familiar entre els nostres poetes de l'escola catalano-provençal que es podia prescindir totalment de subratllar l'obra que serví de base al nostre Diccionari". Després d'allò que portem dit abandonem a Mn. Griera la responsabilitat de la seva poc fundada teoria. N'Hug Faidit (proscrit) es queixa dels seus enemics, i diu que, com el seu rimari no se n'havia escrit cap abans d'ell (1240) cap de tan desenrotllat. ¿De quin vocabulari es servia? D'algun dels coneguts o dels perduts? ¿Existien abans de N'Hug altres rimaris encara més curts que el seu? No existeixen prou dades per a garantir les fonts ni del Faidit ni d'En March; però allò que pot assegurar-se és que ni En March ni cap altre dels poetes de l'escola catalano-llemosina de Barcelona va conèixer el Donats proensals.

D'altra part, Mn. Griera fa un ferm treball en presentar clarament allò que entenia per les diverses menes de rims, per sonança i consonança, per rim leyal, i aquest darrer en accent lonch e breu. Però allò que distingeix millor l'obertura o el tancament de les vocals tòniques o àtones en rims consonants és la classificació de plenisonants i semisonants (38). De totes maneres, s'ha de tenir present que, l'obertura de la è i de la ò essent tan diferent en el català, de la del provençal, no corresponien. Així i tot, l'editor assaja unes sèries de mots, sense compromís en aquestes llengües (tretes, naturalment, d'En Jacme), que li sembla que són: 1. en è, 2. en é, 3. en é i è

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS MCMVII Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

(paràgraf dubtós)

,4.en è, ai, 5. en è, è, al, en a+palat, en ò, i ò (semisonant), en ó, en ò: au, en o: o: au, en ó + palat., i en au. - S'ha de tenir present, com hem dit, que les Lleis de derivació de les vocals, especialment tan diferents en e o llemosí i provençal i català que per als uns rimava bé, i malament per als altres. És interessant el que diuen els versos de les Flors de Gay Saber: "Li catala ne so gran dictayre, Pero d'aysso no sabon gayre, Qar de petit fan plenier so. Qar certa votz mostra cascuna; Estiers lor no'n troban neguna Que puesca be pronunciar Ne certa sillaba formar Per qe son vocals appelladas" (39). - Seguidament fa un estudi de les especialitats ortogràfiques que presenta el text, que són, amb rares excepcions les usuals dels altres textos medievals catalans. Però allò que no té preu, en un diccionari de rims, són les taules abundoses que suposa en l'editor una força de treball i constitueix una eina de treball indispensable en una obra d'aquesta mena. Aquestes taules són les següents: el registre de mots, el registre de noms propis i, finalment, el registre dels rims. Com a curiositat copiarem de la llista dels noms propis els noms locals de Catalunya i d'altres països de parla catalana: Bagur, Barcelona, Benidorm, Cabestany, Calaf, Casp, Catalunya, Cerdanya, Cerdenya, Cecília, Espluga, Flix, Galba, Gandia, Gardeny, Garraf, Geronda, Juneda, Mallorcha, Manorcha, Martorey, Masquefa, Monclús, Munsó, Munnegre, Murvedre, Nules, Oristany, Papiol, Pertús, Querol, Rialb, Ridaura, Roda, Salou, Talarn, Tàrraga, Valldaura, Valldigna, Vilamur i Valarasa. Les formes són tal com les porta En March.

Passem ara a dir quelcom sobre el Diccionari, retraient, però, totes quatre obres poètiques, pròleg i tres exemples de formes mètriques. Presentació del Prolech del Libre de Concordances appellat Diccionari ordenat per En Jacme March, a instancia del molt alt e po-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

derós senyor En Pere, per la gracia de Deu Rey d'Aragó. E fou en l'any M.CCC.LXXI. - Ací segueix el notable pròleg poètic de cinquanta versos hendecasíllabs rimant aparellats (noves rimades). El copiarem marcant les coses que ens semblen més expressives:

Mn. Guera

Dret e rahó ha mos cinch senys forçats
A mon senyor, a cuy me son donats,
Qu'al sieu servir cullis de tots los sims,
A flor a flor, concordances de rims
E que'n fazés de tots un exemplari
Lo qual, compost, ha nom Diccionari.
Pero no vull que s a mi Jacme March
Sia notat que tot lo fará me carch,
Car ja d'altres n'avien molt tractat
Mas al meu seny yo'l més ampliat
E divisit, seguint la dreta via
Del a.b.c. si com fer se devia.
E tot primer és lo comensaments
Vocals finals e mudes precedents,
Pux enaprés de les mudes finals.
Mas del començ del libre, perq'es tals,
Vull que sapia la rahó mon senyor.
L'esperit sant que ich per nostra honor,
Qui's volch mostrá en semblant de colomba,
Ausell suau e pur de blanxa plomba,
Benesirá, si'l play, nostres dictats
Si que per tuyt ne será mayspresats.
E may grasits, car res Dieu nulla re
No podem fer que fenescha en be.
L'altra rahó es per dret de natura.
Colomba es auzell de molt gran cura
De sos panchs fills que fort sovent moyrex
Si qu'en breu temps son linatge molt crex.
Aquest dictat, si hom be s'i aprima,
Trá crexent axí de rima en rima
Car tot saber no cap en una testa
Segons que trop en una ley qu'ay lesta;
Perqué aycells qui asó legiran,
E mays de rims de aquests trobaran,
No repten mi si be no'ls ha tots vists
Car Deus es sols qui's en tots fayts avists.
En aprés dich que la Colomba hi mis
Per ço com es aquest lo meu divís
Que tinch al corectz als pits a vegades

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS MCMVII Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

E z enquer mays, que les mies tornades
De mos dictats, sapiats que no m'oblida,
Ne faray may tant cant sia ma vida.
Perçó, senyor, que tostemps que ligats
Aquest dictat, de mi siau membrats
Qui'ns suy de cor humil en vos servir.
Deus prech que'm llarg en tots fayts a venir,
Tot en axí com vostre cor desira
Ab salut gran e'ns guart de mal e d'ira,
E'ns do honor de vostres enemis
E z enaprés cent anys en paradis (40).

Sabem, per aquest pròleg, que l'encàrrec reial fet a En Jacme March va consistir que, de les poesies més excellents (de flor a flor) en "cullis" les concordances de rims i que formés de tots un exemplari. Ell no vol, però, que en la seva obra se l'inculpi d'ignorància per d'altres que n'han tractat, i se n'aprofita. La prova que havia extret els rims principalment d'entre les obres dels poetes, és que encarrega a tots aquells que llegiran el seu llibre que no s'estranyin si troben més rims dels que ell recull, perquè no pot haver llegit totes les obres i solament Déu sap i veu totes les coses (E mays de rims de aquests trobaran No repten mi si be no'ls ha tots vists). Ell amplia molt allò que els altres han fet, i ho ha ordenat per abecedari. Està molt bé el joc de l'Esperit Sant amb la seva estimada Coloma, que posa en les tornades i que forma la seva divisa. Efectivament: en dues poesies líriques i en una de narrativa (La ~~cort~~ ciutat del rei d'amor, I, p. 530) retreu la Coloma. També tracta sabentment de la divisió principal del seu llibre, i per últim s'adreça al seu rei En Pere, tot suplicant a Déu que el lliuri de la iracúndia i obtingui victòria dels seus enemics i que, centenari, se'n ~~xxx~~ pugi al paradís.

En Millà (41) va ésser el primer d'estudiar amb certa detenció tècnica el present tractat. - Tot seguit d'aquest precedent pròleg rimat, segueix el Prolech e distincció de rima e consonança leyal.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

"Per ço com mon dictat tracta de diccions sonans e consonans, per mills donar a entendre a aquells qui no ho saben, quina diferencia ~~ha entre sonança~~ ha entre sonança e consonança..." A continuació l'autor exposa què entén per sonança i rims aguts i per consonança i rims plans (última i penúltima síllaba); què és rima, rima breu, o sia aquella de les vocals finals de la qual són iguals (exemple: pa e fa, està); i aquella altra en què hi ha consonant final (exemple: far, amar, estar). Rim leyal ve a ésser els rims correctes (que han d'ésser-ho gairebé tots, és a dir, que mots aguts i plans rimin amb "sopar", tant si és aguda com plana. - Esgotats els pròlegs dictat i prosaic, comença pròpiament el Libre de concordances de rims apellat Diccionari. "E primer tracta de les vocals e aprés de les mudes segguent l'orde del a.b.c.". - Sembla que vulgui indicar l'àtona final en les paraules planes; perquè, pel que es refereix a les tòniques obertes o tancades, dues vegades fa la divisió de plenisonants (obertes) i semisonants (tancades), que no corresponen ni a les lleis de derivació provençals ni a les de la modulació catalana actual. No obstant, podria ésser que els poetes i tractadistes d'aquell temps pronunciessin les vocals diferentment dels antics provençals i dels catalans d'ara. Des de les pp. 26 a la 55 tal Diccionari posa rims planes. En aquesta darrera plana Ací comensen los rims de les mudes finals (rims aguts) apareixen dues altres formes un xic extraordinàries, en les quals tots els nostres poetes, àdhuc els de la decadència, varen caure: ens referim als rims dits Fènix, als equívocs i als maridats o adjectivats. - Dels Fènix, En March n'ofereix una curta Cobla d'En Jacme March per exemple de alguns rims appellats Fènix:

Si'm fay amor anar magrir los espondils
Tant fort qu'adés seray pus fret que gibres,
E gens no trop ~~m~~ null restaran din libres,
Mas bon esper qui m'es així com sucre.
Quan vey lo ros ins ~~la~~ full de col crespa

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

E li riu clar qui gin refresca l'erba,
Mon cor reviu, qu'era poytits com nespla
Qu'ab bon esforç say que mant hom restaura.

I segueixen una sèrie de rims Fènix "que són rims singulars sens par". Després ve una Cobla d'En Jacme March per com exemple d'alguns equívochs, perque mils puxen entendre la obra seguent:

Cella qui yeu port en semblant de Colomba,
Ans a les vetz con mon cor en als tomba
Mi té yoyós, mas a les vetz me plomba.
Mas axí greu, com si's trova dins tomba,
Car say que es molt pus dolça que pomba
Per qu'eu segray de comba en recomba,
Jes no m'o prey si tots me lansen pomba
Mon dret camí, tro hage de sa plomba.

Segueix una llarga vista d'equívocs de dos, de tres i àdhuc de quatre accepcions, de 184 apartats que arriben fins a la p. 90 de l'edició. Per últim posa alguns rars exemples de Rims que hom apella maridats e son molts. Fa aquesta observació interessanat: "E es molt bella manera de trobar; e son tots aquells qui's poden dir a masculí e a femení e a primera persona e a segona, o la un que es verb e l'altre nom". Acaba tot el llibre amb la darrera Cobla qu'En Jacme March feu per exemple.

Si a Deus plagués que m'hagués format bell

Per lieys servir qui m'es sus totes bella,
Fora sus tots los aimadors isnell,
Tant quan il es sus les altres innella.
E pus nò'l plats es dret que me no playa, [equívoc]
(ges) Mas per ço de liey servir no cull,
Ans la supley qu'ella de mi no's culla, [equívoc]
Sino seram del tot mortal la playa (47).

Hem retret les Cobles amb les quals esmalte el seu Diccionari de rims perquè es pugui comparar el llenguatge dels títols amb el dels exemples rimats. El cert és que no són gaire diferents l'un de l'altre. Sobre la contextura catalana, En Jacme s'oblida que escriu per a ús dels poetes, i posa moltes més formes catalanes que no pas llemosines.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

Els mots triats en els rims dominen tal volta els no catalans: sinó depèn de les lectures de poetes que En March havia utilitzat per a compondre la seva obra. Devien fruir de Cançoners segurament perduts.

7. - LLUIS D'AVERÇÓ: TORCIMANY DE LA GAYA SCIENCIA DE TROBAR. (1375-1380)

Aquest tractat de N'Averçó és encara inèdit. Havia estat estudiat per En Milà, amb certa detenció, en 1876 (43) tot fent-ne importans extractes. Va examinar l'únic text de l'Escorial abans que tots. Després, nosaltres, en 1914, a la Bibliografia, de 1914, en donàrem una nota precisa; i, aquí mateix p. . En presentarem la descripció, tenint en compte les notes personals i els interessants extractes d'En Milà.

Escorial, Biblioteca de Sant Llorenç, M-I-3. És un fet curiós que cap dels dos catàlegs de la Biblioteca de l'Escorial, Llacaya i especialment Castañeda (44), no porten nota d'aquest llibre. Manuscrit del segle XIV, de segur original del propi autor, en paper, relligat modernament en pergamí, amb notes i fulls afegits, de 277 folis, però mancant els 143-150 que s'han suplert amb paper blanc, de 300 x 222 mm. Els títols i les cap-lletretes són en vermelló. L'obra de N'Averçó no acaba, perquè el peu del darrer foli verso es veu el reclam compulso. Es coneix que, en procedir al relligatge, el manuscrit es trobava en mal estat, mancat, i reparat en el primer foli.

L'autor intenta escriure el seu Torcimany en català, com veurem pels extractes que en farem, alguns dels quals tenen veritables importància. Al fol. 1 comença el títol, en vermelló, de la següent manera: "Ací comença lo prólech del present primer libre apellat Torcimany, lo qual tracta de la Sciencia Gaya de Trobar; lo qual he compilat Luis d'Averçó, ciutadà de Barchinona Barcelona, per instrucció dels no sabens ne entesos en

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

la dita sciencia, he aquest prolech conté XII capítols segons que's de
gramatiqua, es posada sots compreniment scur, hom no be intelhiciblle.
Capítol primer del prolech.- Imaginant com la gaya ciencia de trobar entre los homens no saben ne entender ens
en per amor de ço per tal que aquelhas personas qui la dita sciencia apendre volrran, aquelh puxen leugerament apendre; en açó aiutori de estudi migençant, jo Luis de Averçó, ciutadá de Barcelona, he compilat lo present libre nomenat Torcimany, en lo qual aquelhs qui d'aquesta Sciencia de Trobar desigaran saber trobaran clarament tot lo ver fundament, migania e fin de aquelha. La qual sciencia be apresa sapiatz que fa l'om qui be la sap, iii coses principals: la primera cosa és que aprima l'enteniment, e la segona cosa es que adoba la subtileza, la terça cosa es que entrinqua l'enginy. En tant que per aquesta sciencia sabuda pot l'om dictar abtament en sentencia plana e'n escriptura fina en art; per les quals coses se seguex vertedera intelligencia dels ditatz, axí en sentencia, com en scriptura com en art. Encara sapiatz que lo present libre s'es compilat per tal que las personas qui la sita prezent sciencia apendre volrran, que aquelha apreza e entesa facen tals dictats que puxen esser a laor, gloria e honor de la Sancta Trinitat, Pare, Fill, e Sperit Sant, e encara a grat e reverencia e pler de la gloriosa advocada dels pecadors la homil verge nostra dona Santa Maria. Hoch encara que per aquesta Sciencia apresa e entesa se dicten obres mundanals per las quals se puxa seguir correcció de mals entre'l homens del mon. E per saber la dita Sciencia per tal que puxan venir a complida perfecció de las ditas e de las altras desús scritas, ab diligencia legitz, aprenetz e retenitz las materias en lo present contengudas. E no sia meravelhat algú si en la obra present son atrobadas més moralitats que subtilitatz, car en part axó esdevé per tal com en moralitat ha més clarificació de sentencia que no ha en materia de massa entriquada subtilitat; e com jo lo present libre haja fet més per enteniment de obscuritatz a clarificar que per aprimadas subtilitatz; och, e per

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

tal he jo posadas las ditas moralitatz que pus lengerament la pre-
zent obra sia apresa, per ço com pus factible cosa es a apendre ma-
terias morals e planas que no massa sobtils e entriquadas. - Cap. se-
gon (de pròleg). Com ligen en alguns lochs e de personas savies com
jo haja aprés que fort poch val sciencia la qual jus trancadura de
secret es amagada (en un paper enganxat). En mon jovent me sia ado-
litat en saber de aquesta sciencia e en diverses libres de aquella
haja vista... - Cap. terç (posat en escriptura prosaica per tal que
ab major pler sia lest e lo seu enteniment per los apprements pus
obstinadament retengut... - Cap. quatre... Encara sapiats que en aquest
libre jo he mès scientment nom Torcimany per tal com aquest nom es
hom declarador del lenguatje no entés... - Cap Vi (notable sobre la
llengua) Jo no'm servesch en la present obra, per ii raons, dels len-
guatjes que los trobadors en lurs obras se servexen: la primera es
com prosaycament lo present libre jo pos, e en lo posar prosaych
no ha necesitat a servir dels lenguatges ja dits, per tal com no son
diputats a servir sinó en obras compassadas, l'altra raó es que si
jo'm servia d'altre lenguatge sino del catalá, que es mon lenguatge
propi, he dupte que no'm fos trobat a ultracuydament, car pus jo son
catalá no'm dech servir d'altre lenguatge sinó del meu... Cap. Vii...
E no volentme jo dar gloria de las presents cosas, dich que lo pre-
sent libre jo no he tret de mon cap sol, per tal com retret per in-
suficiencia no'y bastará mon enteniment, mas lest ha molts libres
d'esta sciencia tractants he de las cosas necessarias en aquesta art,
he fet a sumament ab aquella declaració que he puscut. E per tal que
aquest libre pusca fer fruyt, en aquest alegaré los capítols dels li-
bres... - (Els caps. VIV, IX, Xi X i XI del pròleg no són tan inte-
ressants com el XII, en el qual es troba la confessió, retrata al
començament, que és "hom de gros enginy e de rudal enteniment e de

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

no sobtil entrincació". (entvicació)

Al fol. 3, en acabar el Pròleg, dividit en dotze capítols, comença pròpiament el llibre, dividit al mateix temps en tres grans partides. Esmenta, de tard en tard, les Leys d'Amors que coneixia. En Milà hi descobreix, extractats, alguns paràgrafs evidentment emmanllevats a En Ramon Vidal, però no dóna cap lloc on es trobi, ni foli. No obstant, també anota fortes influències clàssiques que no pot endevinar d'on són trets i que podrien provenir de fonts no esmentades i d'aficions i estudis directes de N'Averçó. - Donarem una idea de les matèries tractades en les grans divisions de l'obra, seguint la taula. "Ací comença la Taula de la ordinació del prezent libre la qual taula es ordenada en tres partidas, segons que's seguex (en vermellós, i continua en negre). Per tal que lo present libre apelhat Torcimany sia trobat en ordinació, jo'n vull fer iii partidas e cascuna partida ab ordinació divisiré divisida, segos que segons en la prezent Taula trobarets ordenat donat. E de cascuna partida divisida, Deu migançant, tractaré segons que la propia sentencia ho requerrá. E la primera partida serà divisida en XII parts en la prezent art necessarias a saber. - Primera Partida. La primera part serà qué es invenció. La segona part serà qué es veu ver. La terça serà qué és letra. La iiii part serà qué es dicció. La V part sera qué es oració. La Vi part serà l'abecedari. La Vii part serà quals letres son vocals e de lurs maneras. La Viii serà quals letres son consonants e de lurs maneras. La iX part serà qué es diptongs. La X part serà qué es silhaba. La XI part serà qué es accent. La Xii part serà quants accents son en aquesta art, dels quals los trobadors se deuen servir. E ací ha tot acabament la divisió de la Primera partida del present libre. - Segona partida. En la Segona Partida d'aquest libre serà la definició de trobar, e aquella serà divisida en (altres) XII parts. La primera part serà qué vol dir trobar novelh dictats, ne (los quals en aquesta art son necessarias de saber)

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

quantz dictatz son ne quals en esta Sciencia de trobar. La segona part será qué vol dir bordó. La iii part será qué vol dir pauza de bordó. La iiii part será qué vol dir cobla. La V part será quantz ne quals son los vicis qui esdevenirse poden en sentencia, ço es, en cascú dictat d'esta Sciencia. La Vi part será quantz ne quals son los vicis qui esdevenirse poden fora sentencia, ço es, en cascú dictat d'esta Sciencia. La Vii part será qué es cas, ne quantes coses son ne quals. La Viii part será qué es nombre, ne quants nombres son ne quals. La IX será qué es temps ne quants temps son ne quals. La X part será qué es gendre ne quals gendres son ne quals. La XI part será qué es persona, ne quantes personas son ne quals. La XII part será qué es compás, ne los trobadors en quals coses d'esta Sciencia han a ~~servir~~ servar e a tenir compás. E ací ha acabament tota la divisió de la Segona Partida del prezent libre, anomenat Torcimany. - Terça Partida. E la terça partida del prezent libre, apelhat Torcimany, será divisida en tres parts tan solament, les quals seran conclozivas en la present obra. La primera part tractará de algunas figuras de locució e de las flors de retoriqua. La segona part tractará qué es sonança ne consonança ne honismitat de rim (al marge: "~~cors~~ ço es d'acordança final de dicció"). La tercera e darrera part tractará de las diccions plenisonans e semisonans; e en aquesta part será enclós, per plenisonança e semisonança, tot lo Diccionari. E ací ha tot acabament la Taula de la ordinació del prezent libre apellat Torcimany".

Ja hem dit que al foli 4 comença la Primera Partida, però ens manca dir que la Segona comença al foli 18 i la Terça al 100. Com que ~~hi ha una llacuna entre~~ falten els folis 143 a 150, la segona part de la Terça partida continua al foli 151, en la qual está enclós tot lo Diccionari, aquest és contingut del foli 158 fins al darrer actual, que, com sabem, és el 277. L'esmentat Diccionari és a tres columnes

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

i és molt ple, i forma deu vegades el Diccionari de rims d'En Jaume March. En conjunt pot assegurar-se que l'obra de N'Averçó, diccionari de rims inclòs, és força més extensa que les pròpies Leys d'Amors, que imita.

Per bé que ell està tan segur i decidit respecte a la declaració que escriu el seu llibre en català perquè ho és, i que, perquè en redactar en prosa no vol servir-se dels llenguatges usats pels trobadors en obres compassades, en l'ortografia sent una forta influència dels tractats i dels trobadors. En els fragments citats són usats les formes aquilhas, prezent, totz, i la forma gairebé constant dels plurals femenins en as. Com s'haurà pogut observar, repeteix, amb certa satisfeta complaença el seu nom i el del seu llibre. Malgrat això, tindrem ocasió d'esmentar qualitats i clarícies, com és ara el do, per aquestes mateixes repeticions, de presentar amb claredat les matèries més abstruses. Ens trobem ara molt lluny dels esforços dels nostres poetes dels segles XIV i XV, els quals, de vegades, es dedicaven massa sovint a recercar rimes rares, que devien trobar en els dos diccionaris de rims que ens han arribat. En l'abecedari (p.), hi posa també el caldaic, hebreu, àrab i grec, demés del llatí, el qual, naturalment, és l'interessant capítol tractant de la Invenció (vegeu la nostra taula publicada més amunt, p.), és on (en aquest) es nota més influències de lectura d'autors clàssics. En tractar dels casos, distingeix, com els antics i En Ramon Vidal, entre rectes i oblics. En els gendres poètics, augmenta els de les Leys amb els altres que eren seguits pels poetes d'aquí: Vaquera, Enguera, Paguera Pagons), etc., i d'altres que el mateix Cerverí usava un segle abans (XIII). Però una de les parts més importants de la Terça Partida és aquella en la qual parla de la plenisonança i la semisonança i en què, havent-ho exposat clarament, es convenç que, en mudar d'accent,

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

certes veus poden passar de plenisonants a semisonants, perquè sol-nen menys.

En el verso del foli 277 (darrer) apareixen els darrers mots al peu de plana, repulsso, esmorsso, i, a sota el reclam compulso, destinat a iniciar el foli 278, que manca. És curiosa aquesta forma quasi vulgar d'aquests presents d'indicatiu que no usaven els antics trobadors, i àdhuc tampoc les Leys. És de doldre que el Torcimany, sens dubte escrit de mà del mateix autor, ens hagi pervingut en un estat incomplet. En un de tants papers afegits i notes marginals es detallen les "noves rimades", que subdivideix en tres classes.

Si ens convingués marcar tots els aspectes interessants d'aquest manuscrit original, tindríem tasca llarga. De segur que, si l'obra de N'Averçó ens hagués pervingut completa, portaria a la fi la data que donés per acabada l'extraordinària feina que s'havia imposat. Per ara hem d'acontentar-nos amb algunes divagacions. D'aquest manuscrit original, quan es trobava en bon estat, se'n devien haver tret còpies, i el mateix estat en què es troba pot provenir d'haver-se masegat en copiar-se. Si no hagués estat així, per la sola fama del Torcimany que anava compilant, no se l'hauria cridat en 1393 per formar el primer Consistori del Gai Saber a Barcelona. El cert és que varen ésser els dos companys 'N'Averçó i En Jacme March) que varen oferir al rei En Joan que creés un Consistori a l'estil del de Tolosa. El fet que no es conservi cap còpia del Torcimany no vol dir que no en puguin haver existides. Són, segons les nostres informacions, quatre els tractats gramàtics i poètics que s'havien escrit o completat i que, per ara i tant, poden considerar-se irremissiblement perduts o destruïts.

De N'Averçó, segons hem dit a la p. , se'n conserven dades documentals almenys fins l'any 1411. Malgrat que estigués encarregat

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

D'anar a Mallorca, que vol dir en estat de salut, devia ja haver entrat a la vellesa; però es devia considerar més respectable l'encàrrec del Consell triant un home entrat en anys. Nosaltres creiem que si foren declarats pèrits en la Gaia Ciència seria perquè tots dos companys havien complert llur comesa. Si En March havia escrit el seu Diccionari de rims en 1371, no li podia ésser gaire posterior el Torcimany. El manuscrit té totes les marques dels llibres compilats en l'època del rei En Pere III, i li donem, per induccions de les obres coetànies, les dates (posterior al Diccionari) entre 1375-1380, dins el temps del mateix rei, però posteriorment a la data de la compilació de l'obra del seu company En Jacme March.

Són molt útils les judicioses observacions d'En Milà, i coneix que les seves notes, preses en 1875, varen ésser profitoses; però el pla general del Torcimany, del voluminós llibre del qual el ciutadà de Barcelona estava tan cofoi, ha estat presentat avui per nosaltres, per primera vegada, en conjunt. - Una última observació: malgrat la seva repetida intenció d'expressar-se amb claretat, aquesta no constitueix la qualitat dominant de l'Averçó.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

NOTES

Vegeu una carta signada per ell com a secretari en

1. Rubió i Lluch, Documents per l'història de la cultura mig~~e~~eval catalana, ~~Barcelona, I, 1908, p. .....~~ II, 35-36.

~~Rubió, Documents, II, 1921, p. 36.~~

3. Cf. Rubió, Documents, I, ~~p.~~ 251-253, ~~sim~~ La cultura catalana en el regnat de Pere III, ~~p. 131~~ La lletra de l'infant Joan, datada a València el 8 de març de 1374, és una de les més notables que fan per al nostre objecte. Comunica a Bernat de So que misser Berenguer De~~s~~pont, tornant de Barcelona, "nos ~~ha~~ aportàs translat d'unes cobles que'l noble En Guerau de Queralt havia fetes al senyor rey nostre pare e de la resposta que'l dit senyor féu a aquelles; e ~~com~~ nós li hajam feta una traversa, e no~~t~~res~~t~~menys mossèn Pere March nos hage fet un sirventès, al qual nós havem respost; de les quals cobles, respostes, traversa e sirventès nós, dins altra letra nostra, trametem al dit senyor; per tant vos pregam ~~que~~ façats les dites cobles, respostes, traversa e sirventès mostrar, e que, de vostra prompta e acostumada obra, façats a les dites traversa e resposta nostres alcun dictat o alcuna cosa, en los rims meteixs o en altres que paregue a vós". També li ~~xxxx~~ demana que el tingui al corrent de com li va la producció. (Rubió, Documents, I, 253.)

EUC, 8(1914), 227.

enaprés

traslat

que·us

2 ~~xxxx~~ Era nomenat pel Parlament de la Ciutat, en 1410, per a reconèixer ~~xx~~ els bàndols de Lleida; i, en 1411, missatger ~~en~~ als Jurats i Consell General de Mallorca. ~~Compromiso de Caspe~~ I, ~~pp.~~ 288-345; II, ~~pp.~~ 199; III, p. 69. ("Colección de ~~lo~~s "Documentos inéditos del Archivo (General) de la Corona de Aragón"), Milà, Obres, III, p. 311. (I-III)

cf. Bofarull, Procesos de las antiguas cortes y parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia,

~~Rubió, Documents, II, p. 1.~~

~~3 bis.~~ 4. ("E) Perquè sapiats com responem a un dictat de trobar qui'ns és estat tramès per En Pere de Gostemps, ~~xx~~ tinent loch de nostre prothonotari, tocant aquest desig, trametem-vos-en dins la present translat de la resposta que nós hi havem feta". Hi ha un paràgraf de la lletra reial adreçada des del Castell de Càller (Sardenya) al seu oncle l'infant Pere d'Aragó que diu així: "Perquè nós a un dictat qui'ns és estat tramès de ~~l~~la part de llà tocant aquest desig, perquè ~~nos~~ dehim dictat [car] segons art de trobar no és serventès ni són cobles, responem segons qu'en fi d'aquell dictat veurets ésser contengut, del qual e de la resposta vos trametem translat dins la present". (Rubió, Documents, II, ~~xx~~ 107.)

(Rubió, Documents, II, 108, n.)

~~3 terç.~~ 5. "Vostra letra havem rebuda ensemps ab translat de les cobles fetes al senyor rey nostre pare per lo ~~molt~~ noble En Guerau de Queralt, e de la resposta que'l dit hi féu e axí meteix de la traversa que vós hi havets feta. E grahim-vos-ho fort. E com ja d'aquests jorns haguéssem nós haüda còpia de les cobles e respos-

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

ta dessús dita, hi fahem nós tantost ~~una~~ nostra traversa, de la qual sabents que us serà plaer vos trametem translat dins la present entreclús". (Rubió, Documents, I, 251-252)

[6. Vegeu la carta reproduïda en la nota anterior, adreçada per l'infant Joan a En Bernat de Bonastre.]

~~7. Rubió, Documents, II, c. VI~~

[7. Cf. Rubió, Document, II, p. CXII.]

8. Cf. Massó, ~~Torrents~~ Repertori, ~~[illegible]~~ I, 332-333.

9. Cf. Llabrés i Quintana, Poéticas catalanas d'En Berenguer de Noya i Francesch de Olesa, ~~Palma, 1903~~, 37.

7. - Rubió, Documents, II, 379.

8. - Rubió, Documents, II, 347-348. [En realitat, Martí l'Humà encarrega a En Fir-

9. Cf. Rubió, Documents, II, p. CXIII.

10. - Schiff, La bibliothèque du marquis de Santillana, París, 1905. (Bibliothèque de l'Ecole de Hautes Etudes), p. 381.

11. - Rubió, La cultura ~~literària~~ catalana en el ~~de~~ regnat de Pere III, EUC, 8 (1914), 232. ~~1917, p. 18 del tiratge a part.~~

[. El senyor Massó i Torrent recollí molt materials bibliogràfics que havien de servir de

12. - "A'N Pedro, filh del rey D'Aragó, car lo vey Savi, cert e valén E de trobar sabén".

13. - "...a d'honor del mout aut poderós senhor l'enfant En Peyre, del mout aut poderós senhors En Jayme de bona memoria, rey d'Aragó, fill, per la gracia de Deu comte de Ribagorça e d'Empúries".

14. - Rubió, Documents, II, p. 106.

15. - Rubió, Documents, II, p. 250-251

16. - La cultura en el regnat de Pere III, p. 12 del tiratge a part. p. 226 del vol. VIII del E.U.C.

17. - Memorias para un Diccionari de autores catalanes, 1836, p. 474.- Versos al casamiento de su hijo D. Juan: se conservan MSS. en dicho Archivo de la Corona de Aragón: de ellos hizo una reproducción litográfica en este año de 1828 para presentarlos á SS. MM. el ~~Rey~~ Sr. D. Fernando VII y ~~a~~ su augusta Esposa la Reyna Dª María Amalia, ~~por~~ el laborioso y digno Archivero D. Próspero de Bofarull, cuando los reyes se dignaron vissitar su real Archivo".

18. - "Mon char fill. Entès havem l'accident de febre que havets hagut, de que havem hagut gran desplaer, e estam-ne ab gran ancia e starem tro ~~que~~ sapiam vostre millorament. Per ~~ço~~ pregam-~~vos~~, volem e manam que sovén nos en certifiquets per correus cuytat, e fort nos faretes gran plaer, per la ~~gran~~ ancia en que estem. E estats a regiment dels metges e ~~ns~~ guardants de coses contraries. E sapiats que nos havem fetes unes cobles [les quals se tany a] cavallers, de ~~quina~~ on se deuen fer. E per tal com en aquest Regne ha molt home jove de qui açó's pertany, ~~vos en~~ trametem translat interclús en la present a fi que prenguen esimpli. Dada en Barcelona sots nostra segell secret, a XIIII d'agost de l'any M.CCC.LXXVIII. Rex Petrus." Reproduïda per En Torras Amat, p. 475. No la dóna En Bofarull.

Els mots entre clau dators no es tro ben en Torras Amat.

19. - "Lo Rey. Mon car Primogènit: Vostra letra havem rebuda e oïda la

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

* vent que estudiï com cal despatxar les lletres de la sera cort seguint l'estil del temps del Cerimoniós. Diu així la carta: "Com sobre l'espatxament de les letres que espatxar se deuen en nostra cort ab nostre segell secret sie qüestió entre·ls nostres secretaris ja si deuen tots espatxar o quants, e en la ordinació de casa nostra, la qual havem reconeguda, no se·n ich faça menció alguna e vullam-ne usar segons que se·n usava vivent lo senyor rey En Pere pare nostre de bona memòria, los fets virtuosos del qual dignes són de ésser tretz a conseqüència, manam-vos que de continent per lo portador de la present nos certifiquatz de les coses dessús dites, per tal que nós puxam sobre aquells degudament provehir."]

⊕ base per a la redacció d'aquell tercer volum, mostra dels quals són, entre altres, el seu Pla de publicació de les cròniques catalanes

i la Bibliografia de les obres d'Eiximenis

; dissortadament, però, aquests materials quedaren incompletz i sense ordenar i avui seria dificilíssim, per no dir impossible, de basar en ells la redacció d'un volum del Repertori dedicat a la prosa catalana medieval.]

... Vegeu Miret i Sans, Negociacions diplomàtiques d'Alfons III de Catalunya-Aragó ab el rey de França per la croada contra Granada (1328-1332), "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", II (1908), 265-336.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

crehença que'ns ha recomptada Ramon de Planella, vostre armer. E si'ns hagués plagut a vos lo matrimoni de la nostra neta de Sicilia nos forem pus pagat. Lo qual poguera essen vengut a acabament si tant haguessats en aquest. E pus aquest matrimoni es vengut a perfecció par a Deu sia pus plasent que aquell, a ab aytant es agradable a nos. Placia a nostre Senyor que do a vos e ella la sua benedictió, e no vos don a vos la nostra paternal, e en tant com som home no podem, tot refrenant que no hajam desplaer de les errades vostres qui sots nostre fill. E per tal com hom qui ha dolor en son cor e altre remey no pot haver se ha pijorat, trametré-os unes Cobles que havem fetes sobre aquesta materia. Dada en Barcelona sots nostre segell secret, a XIII dies de Novembre de l'any M.CCC.LXXIX. Rex Petrus".

No l'he trobat ni en els Documents ni en Torres, ni en Informell

20. - Obras, III, p. 309.

21. - L'antiga escola poètica de Barcelona, 1922, p. 94-95.

22. - Massó T., Poésies en partie inédites de Johan de Castellnou, etc. "Annales du Midi", XXVI-XXVII, 1915, p. 4 i 23, i vol. I d'aquest Repertori, p. 317

23. - Obras, III, p. 316.

24. - Milà, Obras, III, p. 317.

25. - Obras, III, ~~Obras~~, p. 156 ~~(potser)~~ i p. 309, nota 1, esmentant el seu estudi De algunas representaciones catalanas, en la "Revista de Cataluña", II, p. 72. De l'estudi més extens en tractarem tot seguit.

26. - A. R. Pastor i E. Prestage, Letter of the Marquis of Santillana to Don Peter, constable of Portugal, with Introduction and Notes, Oxford, at the Clarendon Press, 1927. - La frase d'Inyigo Lopez és així: (XIV) "Entre nosotros usose primeramente el metro en assaz formas; asy como el La grant conquista, Los votos de Pavon, e aun el Libro del Arcipreste de Hita". - En nota de la p. 92, diuen els autors: Los votos del Pavon. All trace of a spanish composition dealing with subject has been lost.

27. - La gran conquista de Ultramar, 1858 edició Gayangos, Biblioteca autores españoles, XLIV, ~~1877~~, pp. 177-183. - Tracta de la taula rodona i de los votos del pavon; en aquests el noi Carleta fereix un dels seus germans amb l'asador.

27 b. - (Amadée Pagès) Poesies catalanes inèdites du ms. 377 de Carpentras.

~~28.~~ - "Romania", t. XLII, pp. 190-~~263~~ 203

29. - Chansons provenço-catalanes en l'honneur du "Précieux Corps" de Jésus Christ, "Boletin de la Sociedad castellonense de Cultura", 1928, t. IX, p. 185-197. En Pagès fa com si ell mateix s'hagués adonat de l'arrada d'atribuir unes cançons dedicades al Sagrat Cors quan són endreçades al Sagrat Cos (cors). Tots els crítics que recensionaren la primera edició d'aquestes obres, entre ells En Rubió i Lluch, feren constar la relativament moderna devoció del Sagrat Cor, contràriament al sentit del text. És cosa corregida i llesta.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

30. - Rubió, Documents, I, pp. 243 i 346.

31. - Vegeu la nostra La cançó provençal en la literatura catalana, ~~pp. 144-5.~~ 428-429 ?

32. - Id. id., p. ~~144.~~ 428-429

és un mateix article

33. - Riambau de Vaqueres en els cançoners catalans en l'"Anuari" de l'I. d'E. C., I, 1907, p. ~~423~~. - La cançó provençal, (p. 106 i 108. del tiratge a part ?) (414-462)

34. - Massó i Torrents, Repertori de la literatura catalana, Poesia, vol. I, p. 169-~~170~~-171.

35. - Pagès, Auzias March, I, p. 273.

36. - Diccionari de rims de Jaume March, editat per A. Griera, Barcelona, I. d'E. C., MCMXXI (1921).

37. - Anglada, Las Leys d'Amors, IV, p. 95.

38. - En Milà (Obras, III, p. 290), servint-se de la còpia β2, fa la divisió de plenisonants i unisonants, però es posa en guàrdia i endevina que ha de posar semisonants, com les Leys. Pero β2 ho posa bé i l'errada unisonants deu provenir d'una mala còpia.

39. - Anglada, Las Flors del Gay Saber, en "Memories de la Secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans", Barcelona, 1926, vol. I, fasc. II, p. 12.

40. - Publicat per En Milà, Obras, III, p. 313-314. Cerdá y Rico, "Notas al Canto del Turia", en La Diana enamorada de Gil Polo, edició de 1778, pp. 487-9.

41. - Antiguos tratados de Gaya Ciencia, en la "Revista de Archivos, Bibliotecas t Museos", 1876, i Obras, III, pp. 279-297

42. - Milà, Obras, p. 315.

43. - Antiguos tratados de Gaya Ciencia, Obras, III, pp. 294-297.

44. - Catálogo de los manuscritos lemosines o de autores valencianos o que hacen relación a Valencia, Madrid, 1916.

rg.

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institvt d'Estvdis Catalans

R E P E R T O R I

de la

LITERATURA CATALANA

Poesia

VOLUM II

Capitol VII

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institvt d'Estvdis Catalans

CAPITOL VII

PRECEDENTS DE L'ESCOLA DE BARCELONA

Idees generals

En principio, no hem pas de creure que l'Escola de Barcelona va crear-se de primer antuvi pel document signat pel rei En Joan I el 20 de febrer de 1393. Si va nomenar per instaurar els Consistoris del Gai Saber el cavaller En Jacme March i el ciutadà En Lluís d'Averçó, era perquè havien actuat i escrit en el fort del regnat del seu pare, En Pere de les Cerimònies (1335-1387). La producció d'En Jacme March pot considerar-se estesa entre els decenis 1360-1380. Hem vist algunes obres datades (vol. I, pp. 524-534), i d'altres en veurem més endavant (cap. VIII); però el seu Diccionari de rims porta la data de 1371, format, segons declara el seu proemi, a instàncies del rei En Pere III, al qual va explícitament endreçat. Per unes dates semblants (se n'ignora l'exacta), En Lluís d'Averçó degué compondre el seu Torcimany; però no ens ha pervingut cap altra obra del ciutadà de Barcelona, així com les posseïm relativament abundoses del seu company mantenidor. Tenim, però, per algunes consideracions que exposarem quan en serà ocasió, la idea que N'Averçó degué començar, o potser acabar, el seu tractat pels anys 1375 a 1380. D'altra part, si N'Averçó no hagués completat el seu Torcimany força abans del famós document de 1393, no hi havia motiu de declarar-lo pèrit en la Gaia Ciència. No és probable que el ciutadà hagués compost obres líriques o noves rimades, perquè en un passatge del seu Torcimany es declara

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

que és home de "gros enginy e de rudal enteniment", com si amb això es volgués indicar que el poder ell dictaminar en prosa catalana sobre matèria poètica i compondre un extensíssim diccionari de rims no pressuposava posseir la qualitat d'escriure dictats poètics, així com la posseïa en alt grau el seu company En Jacme March. En el mateix paràgraf N'Averçó confessa que no sap versificar, i diu que és "de no sobtil entrincació", malgrat haver fet constar que les qualitats que obre a dir apendrà en el seu llibre de Gaia Ciència són: que "aprima l'enteniment, adoba la subtilesa e entrinqua l'enginy". Devia ésser probablement un fill d'En Bernat d'Averçó que representa secretari del rei Jaume II, des de 1319 (1 bis). Ell mateix, En Lluís, obtenia càrrecs oficials en 1410 i en 1411 (2 bis).

En Pere III, en les seves activitats poètiques, es valia, a més d'aquests, d'altres diversos auxiliars que consultava i amb els quals debatia. Es veu que tenia confiança illimitada en el seu senescal Bernat de So, l'autor de la Visió en Somni (vol. I, pp. 534-539), del qual ja hem tractat llargament, tot esmentant algun document conegut (1) en el qual, el rei, el 21 de novembre de 1371, des de Casp, li diu que li tramet uns dictats pregant-li que els respongui en els mateixos rims, mentre que, en una lletra de l'infant Joan al mateix Bernat de So, ens assabenta que el senescal ja havia respost als dictats del rei En Pere (2). Sabem també, per documents, que el rei havia tençonat amb diversos personatges, dels quals no es té altra referència sinó l'esmentada en la important obra del senyor Rubió i Lluch (3) i que són: Pere de Gostemps, Guerau de Queralt i Bernat de Bonastre. El rei En Pere respon a un dictat d'En Pere de Gostems (que durant una temporada era un dels seus secretaris) sobre la guerra de Sardenya (1355), així com a unes cobles d'En Guerau de Queralt (1374). Respecte a En Bernat de Bonastre (3 bis), resta dubitativa la resposta del rei. Però un dels documents més importants

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

per a la història literària i que ofereix els noms d'aquests nous i gairebé inconeguts poetes és aquell en el qual l'infant En Joan escriu, des de València, el 7 de març de 1374, a En Bernat de Bonastre, en resposta a una seva lletra, en la qual li recorda que, com que el noble En Guerau de Queralt va respondre a les cobles del seu pare, ell li respongui la traversa i cobla que li tramet adjuntament (3 terç). En Pere de Cardona, poeta, per bé que deu ésser el pare d'un altre del mateix cognom que estudiava a Lleida amb distinció, en 1401 (3 terç) n'esmenta un dictat, el tractat d'En Berenguer d'Anoia (5) i com que en la branca hereva de la casa de Cardona no es troba el nom de Pere fins molt tard, és de creure que el poeta fos d'una branca collateral, probablement d'allunyat parentiu amb la coneguda. En Berenguer d'Anoia solament n'esmenta el primer vers i una cobla saltada (6). Els secretaris reials, per trobar-se més prop de la persona del rei, en el cas d'ésser lletraferits, podien influir i ésser influïts. En Bartomeu Sirvent, que ara sabem que fou el redactor del document de 1394, era un dels secretaris que presenten més documents, que sotmeten a la firma règia. Sabem, per un carteig llatí entre En Sirvent i En Pere Guitard, que aquell, en una data incerta, va substituir el secretari En Bernat Miquel en el secretariat; però el cert és que ambdós actuen de secretaris contemporàniament, ara l'un ara l'altre. La darrera lletra reial que rubrica En Bernat Miquel va ésser datada el 31 d'agost de 1405, és a dir, en ple regnat del rei En Martí (7). Per conseqüent, la lletra llatina esmentada ha d'ésser, per força escrita posteriorment a aquesta data. Com es comprèn, uns mateixos secretaris que havien servit el pare podien ésser secretaris també de tots dos fills criats els pocs anys transcorreguts. És sabut que d'En Bernat Miquel se'n conserven dues poesies, de les quals tractarem en el capítol IX. L'una és de-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

dicada al rei (En Pere o En Joan?). Ens consta que En Bartomeu Sirvent, el qual ja figurava a la cancelleria d'En Pere III i de l'infant En Joan, va pujar de categoria en el regnat del rei En Martí. Es troba en els documents la forma "Sirvent", però en la seva pròpia correspondència domina la forma "Servent". Per cert que el rei En Martí insta a En Sirvent perquè activi la seva correspondència, de la mateixa manera que ho feia en temps del seu pare, el 30 d'agost de 1397 (8). Un altre secretari, En Pere de Beviure (probablement pare del poeta Pau de Beviure), amic distingit d'En Bartomeu Sirvent, es veu que actua durant els darrers anys del rei, a partir de l'any 1380. Redactava, el mateix que En Sirvent, documents públics importants. En la correspondència esmentada entre En Sirvent i En Guitard surt un Pere Margall, del qual no trobem altre rastre. Probablement, un fill seu, acusat d'haver mort un saig, estudiava a Lleida el 17 d'agost de 1381 (9).

En Bernat Metge, per bé que va servir en temps d'En Pere III, es veu que, tot i exercint càrrec en la tresoreria reial, estava més aviat adscrit a l'infant Joan. Malgrat els seus tres processos i empresonaments, que varen ésser tan fruitosos per a la literatura, el veiem que, després de la mort del rei En Pere, va estar successivament al servei dels reis En Joan i En Martí. El retrobarem en tractar dels poetes d'aquests regnats, en els quals és on pròpiament es destaquen les seves qualitats estilístiques, àdhuc en les lletres i altres documents de caràcter cancelleresc.

El rei està en relació, a judicar pels Documents publicats per l'amic senyor A. Rubió i Lluch, amb molts personatges coneguts per altres referències. Des de Montçó (20 desembre 1383) Pere III demana llibres per a la capella reial al batlle general de València Aznar Pardo. Aquest, aragonès, pel nom de fonts o valencià pel seu cognom,

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

és també conegut per una poesia que es troba en el nostre canconer L. 3 i que va ésser citada fa molt temps per En Màrius Schiff (10), Mossèn Aznar Pardo, "Déu meu, y quin sospirar". Li n'atribuïm una altra, per l'època, en la qual consta solament el nom Pardo, que es troba en Hª 84, 132, és a dir, dues vegades, "Leyaltats vol e bon desig comanda". Citem aquesta relació per via d'exemple. Si haguéssim d'esmentar cada vegada que l'extraordinària activitat del rei En Pere III es manifesta en altres caires que els poètics i els tractats, la nostra tasca seria inacabable. Altrament, aviat vindran classificades les poesies i els tractats, així com les relacions primeres amb l'infant i rei En Joan, i deixarem les més modernes per al capítol vinent (VIII-, que tractarà de la fundació i primers poetes de l'escola de Barcelona.

L'amic senyor Rubió i Lluch resumeix en pocs mots els empleats de La Cancelleria, als quals el rei En Pere III (11) fa comandes literàries o demana traduccions. Són els següents: Mateu Adrià (1343-1365), Tomàs Canyelles (1349-1366), Jaume Conesa (1351-1366), Ferrer Sayol (1350-1386), Bernat de la Torra (1349), Bernat Dezcoll (1331-1391), Joan de Barbastre (1362-1386). De les obres i encàrrecs especials duts a cap per aquests personatges en tractarem en el nostre vol. III Prosa.

És extraordinari el nombre de poetes reials dels quals són conservades les obres poètiques: això sense tenir en compte la quantitat de les que s'han perdut. Abans d'ara havem acoblat notícies de N'Alfons I de Barcelona (vol. I, pàg., 120-124), de Jaume II (I, pp. 305-307) i de Constança de Mallorca (I, pp. 307-308). Ara tractem de N'Alfons el Benigne (poesia a ell referent), del seu germà l'infant En Pere d'Aragó, i del fill de n'Alfons i nebot d'aquest darrer, el rei En Pere III. En el capítol vinent tractarem dels reis En Joan

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

i En Martí, així com dels poetes de llur temps i també de la de la poca de Ferran d'Antequera. De segur que, dels bons temps de la nostra llengua, no es troben, en cap país ni en cap altre arxiu d'Europa, ni tants poetes reials com els de la nostra família, ni tants documents que transmetin tants fets notables interessant la respectiva història literària com a Catalunya. Estudiarem també els tractats que ens semblen produïts en cada un dels respectius regnats, mentre que en els capítols vinents veurem la fortuna de la Gaia Ciència a Barcelona.

1. - N'ALFONS III DE CATALUNYA ARAGO EL BENIGNE (1327-1335).

Obra poètica en llaor de la Verge

No és, com hem constatat més amunt, que aquesta obra que estudiarem tingui per autor el fill hereu d'En Jaume II, sinó que li és dedicada, en els seus dos versos finals, perquè faci batejar els infidels. És, sense cap mena de dubte, una allusió a la croada preparada, d'acord amb el rei de França i altres reis i senyors, contra Granada; ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ preparació que durà de 1328 a 1332. Vegeu Miret i Sans, Negociacions diplomàtiques d'Alfons III de Catalunya-Aragó ab el rey de França per la croada contra Granada (1328-1332), en el "primer Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans" de 1908, pp. 265-335.

Lirs virginals, mayres de Deu e filla.

h 1. - 5 cobles de vuit versos hendecasíllabs i dues tornades de quatre. Publicada primerament per nosaltres en la "Revista de Bibliografia catalana", III, 1903, pp. 82-84, on férem una equivocada atribució. Havent estat publicada dues vegades ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxx

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

ta que mai més hagi estat reproduïda. L'original es troba a la Biblioteca Metropolitana de València. El manuscrit és tot de paper del segle XIV, de 218 x 140 mm. i 149 folis marcats. Al llom del rellegatge modern hi ha escrit: Miscellanea Christiana. Tots els textos són en llatí, amb l'excepció d'aquesta obra en català-llemosí. Comença al foli XXXI, precedida d'aquests versos: "Has videas laudes - Qui sacra virgine gaudes - Et venerando piam - Studeas laudare Mariam".

Es tracta d'una obra força gentil en lloança de la Mare de Déu, però de certa transcendència política i d'alguna que altra precisió. Sembla que hauria de referir-se als primers anys d'aquelles negociacions, les quals, quan Europa es trobava preparada, no es partaren a efecte com hem dit: no certament per culpa i manca de diplomàcia de N'Alfons d'Aragó, sinó per dificultats del papat i per l'obstrucció intencionada d'Alfons de Castella, el qual, quan els altres reis estaven disposats a emprendre la campanya, va pactar directament amb el rei de Granada.

La darrera tornada diu així:

Verges, pus qu'estz portz de christianisme,
Preyats mays Dieu, qui fa dels mals esmenda,
Que d'Aragó le rey N'Anfós s'estenda
Pels infels tost e'ls torn al sant batisme.

La forma dels primers quatre versos de cada cobla és molt diferent de la segona part: està constituïda per homònims.

Lirs virginals, mayre de Déu e filla,
Filla de fill qui z en vós s'afilla,
Afilla totz, e de gang abilla,
Abilla cells qui'n vós lausar s'abilla,
Lausen-vos donchs l'angelical natura

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

E l'umanals, si bé, Verges mot santa,
No's pot may dir la fi de cansor tanta
Com és en vós, per lengua ne scriptura.

Posarem, com a mostra del procediment seguit per l'anònim autor, les dues darreres estrofes i la primera, car la segona ja l'acabem de reproduir.

C'uns theologals verayament confessa,
Confessa huy e totstemps confessa,
Confessa tuyt, ma lengua y no cessa,
Cessa de dir de vós ne z enquer cessa
Que sola fos d'original munda,
Verges, per ço car fos mentalment presa
A puritat, sots Dieu major estesa,
Segons pus larch sents Ancelme en ço's funda.

Squinçar pot son libell que redunda,
Redunda'n fer paranys e redunda,
Redunda'n mal, pus Deus nos abunda,
Abunda'n bé par vós on merç'abunda.
Perquè sendiers de paradís altrisme,
Li peccador qui són fora de senda,
Ans que del cors cascús l'esperit remda,
Fayts que sos mals confés, ses nuyll sofisme.

Lutz transcendentz e tàlem de l'altisme
On la cortz grans celestial s'atenda,
Aprés lur fi, suplicatz Dieu que'ls prenda
En lo repòs de l'eternal regisme.

Com s'ha pogut observar pels precedents exemples adduïts, l'esquema dels rims és així: aaaabceb. Les cobles són capfinides, de ma-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

nera que el darrer rim d'una cobla consona amb el primer vers de la cobla següent.

Podríem veure una nota única personal de l'innominat autor en el vers yercer de la primera cobla reproduïda: ma lengua.

Posteriorment s'ha publicat aquest text dues vegades per Etier Olmos Conalda, Catálogo de los códices de la Catedral de Valencia ("Boletín de la Acad. de la Historia", XC, 1928, pp. 315-316) VIII. San Agustín, S. Carreres Zacarés Llaors de la Verge Maria "Anales del Centro de Cultura Valenciana", t. V, 1933, p. 41-43. Mala lectura d'aquest darrer: fills per filla, Cel per co'l.

Tornem a la nostra mala atribució de la Revista de Bibliogr. cat. quan ja l'havia corregida en 1914 (Bibliografia dels poetes, p. 227 de tiratge a part i Repertori, I, p. 34). Tant l'un com l'altre d'ambdós bibliògrafs s'enteren de les rectificacions que un autor fa, força anys abans de les seves reproduccions (1928 i 1932).

2. - INFANT EN PERE D'ARAGÓ (1304-1380)

El fill quart del rei En Jaume II (veure vol. I, pp. 316 i 329), també poeta (I, pp. 305-6), no solament era afectat a la poesia i promotor de debats poètics, sinó també, a judicar per la famosa referència d'En Ramon Muntaner retreta (I, p. 351), el poeta més notable entre els de la casa d'Aragó, feta honrosa excepció de n'Alfons I (I, pp. 120-124). En Muntaner ens detalla algunes obres (perdudes) escrites per l'infant En Pere, amb motiu de les festes de la coronació del seu germà N'Alfons III de Barcelona, en 1327. En mig de dos mobles que el tenien "mà per mà", va aparèixer cantant una dança novella, i a cada passada de la taula era cantada, per ell o per un cantor, una altra dança novella escrita per l'infant Pere. Després,

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

"altes veus", En Romaret, joglar, va cantar un serventesc, en el qual l'infant poeta treia significança, prou suposada, dels atributs reials, corona, ceptre i pom, que el pror Muntaner detalla. També En Comí li va cantar una altra dança novella; i, per últim, En Novellet, joglar, va recitar Setcents versos rimats, en els quals tractava del "regiment e la hordonació de la sua cort e de tots los oficials de la sua cort" (I, p. 351).

L'infant En Pere era comte d'Empúries i de Ribagorça. En 1327 va casar-se amb Na Blanca, filla del príncep de Taranto. Enviduant, va permutar els seus senyorius amb el seu germà Ramon Berenguer, que era comte de Prades; es féu monjo en 1358, i morí en 1380 a setanta sis anys.

Quan només tenia vint anys, en 1324, Fra Ramon Cornet va endreçar-li el seu Doctrinal (I, p. 329), (12), en vers; i quinze anys més tard, en 1341, En Joan de Castellnou (I, p. 330) va dedicar al mateix infant la Glosa al predit Doctrinal (13). L'elogi que Fra Ramon Cornet fa de l'infant En Pere, es bo d'assenyalar, perquè lliga amb l'abundosa i interessant producció perduda que només ens proporciona la Crònica d'En Muntaner, el passatge de la qual acabem d'extractar.

Nosaltres estem temptats d'atribuir-li una obra poc coneguda. Respecte al motiu que va moure-la (Anglesola) no n'hem sabut trobar la més ínfima relació històrica.

Tençó

Senyer En Peyres

Car vey En Peyronet ploran

Hª 81, 134. - S'han conservat dos textos d'aquesta tençó, separats per rares però importants variants: "Car", Com, "Peyronet", Pey-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

roney (Peyronell). Són quatre cobles de sis versos com el del tema, dues per banda.

Va ésser publicada per En Milà, en 1878 (Obras, III, 456-7), en Poetes lyriques catalans, Montpeller, pp. 17-18 del tiratge a part. En els nostres extractes i exposició seguirem les lliçons més arcaiques que presenten els dos estats. En Milà no va notar sinó algunes de les més interessants. El sènyer En Pere pregunta a Peyronet quina és la causa per què ve plorant en companyia de N'Arnau, l'enganyador. Els demana noves dels seus parents i del rei. Si els han fet vergonya ni dany, o han trobat lladres, que ho diguin, que tot home de valor els venjarà, i, per conseqüent, que els abandoni el plor i parlaran d'armes i d'amor. "Car vey En Peyronet ploran Venir ab N'Arnau tritxador, De tots mos amichs ay pasor E demandé'ls ab regart gran: "Diatz-me, amich, e com estan Mos parens e'l rey, mon senyor? Si'ns han fayt onta ni dan, Ni havets trobat raubadors, Diatz-ho, car vengar-vos-han Mant homs que sia de valors; E tornatz vostre plor en xant, E parlem d'armes e d'amors". - És sensible no haver trobat cap referència que ens faci treure en clar el fet de la casa d'Anglesola, que esmenta En Peyronet. Més por tingué el senyor En Pere quan va fugir en el cavall Mol-sous-d'or, quan tenia enfront la bandera dels colors d'Anglesola. Amb deshonor va posar els seus componedors sense presentar-los demanda: per això vénen plorant els dos joglars amics. - "Peyronet. Major pasor agués l'altr'an Com vis fugir en Mil-sou-d'or, Can la bandera de color D'Anglesola vos vis denan; Sènyer En Peyres, pats ab aytan Pusch dir a bon entenedor. - D'Anglesola trasqués antan, Senyor, mi li vostre posador A despit e z a desonor, E no li havetz fayt deman; Per qu'yen hich suy venguts ploran E z ab me n'Arnau tritxador."

D'En Mil-sous-d'or, com a nom de cavall, se'n troba alguna al-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

tra referència. En el partiment entre N'Aimeric de Peguillà i En Guillem de Bergueda, aquest diu:

"N'Aimeric, mais de galhartz e de pro
N'ai vist falhir tot per aital error,
Que'l cors de N'Ot del caval Mil-sou-d'or,
E'n fou vençutz quar no'l laisset trocar."

Es tracta d'un N'Ot el qual, per no saber esperonar el cavall, va ésser vençut. En Milà (Trovadores, p. 305) es pregunta si podria tractar d'un fet ignorat referent a N'Ot de Montcada, del qual el propi En Guillem de Bergadà ens tramet la sola notícia de cantador (I, 115 i 146). - Si aquesta nostra atribució de l'esmentada poesia, precedida de l'apellatiu Sènyer En Peyres dues vegades per dos joglars és justificada, ens guardarem de garantir-ho: no amagarem, però, que tenim el sentiment que és a ell a qui pertany.

L'infant En Pere va ésser un personatge de gran importància literària i política. El seu pare, En Jaume II, en els darrers anys de la seva vida, li feia lliurament de diversos joiells i altres objectes preciosos; i sembla que el seu nebot En Pere III li tenia també una gran afecció i àdhuc el considerava literàriament: tant, que a 1 de juliol de 1335 li sotmetia a examen, des del castell de Càller, les seves produccions. (14). Es cartejaven i s'estimaven. Tot just entrat en l'ordre franciscana, l'infant hagué de fer un viatge a Roma. El rei des de Saragossa, el 26 de maig de 1381, va indicar-li que partís de Barcelona i no de Sevilla. Des de València, el 20 de gener de 1382, el rei En Pere III notifica al primogènit la mort del seu oncle, ocorreguda a Pisa, i li diu, tot parlant-li del dol de la cort, que "bona fi Déu li ha feta e los miracles que's són demostrats en lo seu cors, segons tenim entès" (15). - Ací mateix veurem les relacions literàries de l'infant Jaume, fill de l'infant En Pere, que més endavant

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII Arxiu de l'Institvt d'Estvdis Catalans

fou cardenal de València.

3. - EN PERE III, EL CERIMONIÓS (1335-1387)

La personalitat poètica del rei es demostra no tant per les tres obres conservades (més una quarta de dubtosa), sinó per les altres de què es té notícia certa per documents. Malgrat el perill de trastornar l'ordre cronològic, anotarem de primer les conegudes, i després tractarem de les poques notícies que de les perdudes existeixen. Presentarem, però, emmanllevada al bon amic N'A. Rubió i Lluch, la llista (16) que en presenta:

1. Cants amorosos de la jovenesa ("D'amor no xant axí com far solia").
2. Sirventes sobre'l bon aire de la noblesa de l'illa de Sardenya (1355).
3. Resposta a un Dictat d'En Pere de Gostemps sobre la guerra de Sardenya (1355).
4. Cobles trameses a l'infant Joan (1371).
5. Resposta a unes cobles d'En Guerau de Queralt (1374).
6. Cobles satíriques sobre'l casament de l'infant Joan (1379).
7. Cobles sobre cavallers de qui ne d'on se deuen fer trameses a l'infant Martí (1381).
8. Cobles sobre l'entremès del ~~Rgm~~ Pogó ? (1381).

Podríem afegir-hi:

9. Sentència en la Tençó moguda per lo vescomte de Rocabertí a Jacme March sobre lo departiment de l'Estiu e de l'Ivern (1370-1380).

Les dues composicions poètiques endreçades l'una a l'infant En Martí (13 agost 1378) i l'altra a l'infant En Joan (13 novembre 1379), tenen la particularitat de figurar en els registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. El qui primer va adonar-se d'aquestes cobles, acompanyades de les lletres respectives, va ésser l'arxiver En Pere Miquel

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

Carbonell (1434-1517) qui va copiar-les en el seu Memorial nº 2 (el nostre nº 3); en la qual reproducció fa constar que es troben en els llibres o Registres "Secreti Bernardi Michaeli M.CCC.XXVVIII" i id. "M.CCC.VIIII". De segur que, si el curiós cronista i llatinista Carbonell no hagués inserit en l'esmentat Memorial aquestes interessants poesies reials, En Pròsper de Bofarull no se n'hauria adonat.

La primera notícia gràfica va ésser presentada per En P. de Bofarull, en reproducció litogràfica (que mai no hem vist), en 1828, en ocasió de la visita que varen fer a l'A. de la Cor. d'Aragó els reis Ferran VII i Maria Amàlia. Fa constar aquest fet En Torres Amat (17).

I. Cobles fetes per lo Senyor Rey.

Vetlan el lit suy'n un penser casut

nº 1. - Obra publicada per P. de Bofarull, Condes de Barcelona vindicados, II, p. 272 (1836); Torras Amat, 1836, p. 474, fragment; Milà, Poetas del siglo XIV (traducció dels "Cata..... "), Obras, III, 1890, p. 308, citació; Briz, Lo llibre dels poetas, 1865, p. 92, copiat de Bufarull, encara amb més errades; Bulbena i Tosell, Crestomática de la llenga Catalana, II volum, Vers 1907, p. 53; Bofarull (Antoni), Història de Catalunya, IV, p. 625; Agustí, Ordre Cavagleria, p. XXVV.

? Aquestes cobles varen ésser dirigides per En Pere III, des de Barcelona, al seu fill l'infant En Martí, en ocasió que aquest es trobava a Sicília, destinades als joves d'aquella illa que desitgessin entrar cavallers, "com ni de qui deuen ésser fets". La lletra acompanyatòria de les cobles és datada, segons la còpia d'En Carbonell (i la d'En Bofarull) de 13 agost 1378, i es troba ara en segells secrets, 129, f li 165 (18). L'obra forma dues cobles unisonants, solament

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

amb quatre rims, abbacddc; i la tornada reprodueix els dos rims dels rers de cada cobla cddc. En la forma hendecasíllaba no hi ha ni una sola transgressió. La declaració d'haver el rei escrit cants d'amor en el seu jovent, es troba precisament en aquesta notable tornada:

D'amor no chant axí com far solia
Car no vey trop en anys avant empès,
Duptant que'm fos en mal per alcuns près,
Perquè me'n call, que plus non chantaria.

Era costum general, tant de l'escola trobadoresca com de la de Barcelona, retreure en la tornada la dama dels amors del poeta: recordin-se les tornades del debat polític entre En Pere el Gran i En Pere Salvatge (I, pp. 245-6). Però hem de convenir que el rei En Pere se surt bé del seu compromís: ell tenia, en 1378, cinquanta nou anys d'edat, havent nat el 15 de setembre de 1319. - La tornada, com usualment, no té res a veure amb les dues atapeïdes cobles, l'objecte de les quals ja sabem. Com que la major part de les edicions són defectuoses, les donarem tot seguit. Tot estant al llit despert cau en un pensamvnt: el de dar consell als cavallers que es fan, i als que es faran en endavant. La cavalleria s'ha de rebre del seu senyor, si hi és, o de valent senyor o de cap llinatge del nou cavaller. "Vetlan el lit suy'n un pensar casut: De dar consell als cavallers qui's fan, Ne qui's faran cavallers ~~xxxxxxxxxxxxx~~ d'ar'enan, Et en qual loch los serà pus legut. E dich primer que la cavalleria Rebra deu hom de son senyor, si y és, O de valent cavaller enaprés, O de qui cap de son linatge sia". - El lloc d'armar-se és una ciutat o vila gran o en l'església de gran devoció, o guerrejant els enemics, tenint llança al puny i escut al braç. Si ho fan així, els nous cavallers seran capaços de fets nobles. "Lo loch me par que sia pus degut, Nobla ciutat o vila gross'e gran, O'ls anamichs valentment guerrejan Tenent

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

al puny lança e'l bras escut, On esgleya on gran devota [illegible] E si
'n fa 'xí, no serà ja reprès Per cavallers, ne per null hom entès
Qui'n nobles fayts met sa pensa tot dia".

II. Cobles.

Mon char fill, per sanct Antoni!

n32. - En Pere Miquel Carbonell (foli CC), en el seu Memorial 26, en reproduir la lletra del rei En Pere III a l'infant Joan (19), posa la següent nota introductòria: "Recort com en lo libre o Registre, cubert de pergamí, intitulat Secreti Bernardi Michaeli M.CCC.LXXIX; lo qual Bernat Miquel era Secretari de En Pere de aquest nom terç Rey de Aragó. Trobareu en lo segon quaern del dit Libre una Laetra que lo dit Rey faé a son Primogènit don Joan, reprenent a aquell de haver fet matrimoni contra sa voluntat e consell, en la qual fa sobre aquesta matèria unes cobles compostes per lo dit Rey; lo qual era home docte e gran trobador, en astrologia e en altres arts liberals molt Lletrat e bon scriptor; a ha compostes les Ordinacions de la Casa Real, corregides e pastillades de mà sua, scrites en un libre ligat de cubertes ~~xxxxx~~ engrutades e de cuyro vert, recòndit en aquest R. Archiu de Barcelona". Hem copiat aquest paràgraf perquè l'elogi que En P. de Bofarull fa del rei (Condes Vindicados, 1836, II, p. 272) és fet en els mateixos termes, per bé que en castellà. En Milà (20), amb molta justesa, observa que aquests ~~xx~~ disset versos, acabats solament en oni i at, són escrits en to vulgar. Aquesta obreta, curosament humorística, apareix formada per dues cobles de vuit versos en ababbaba, el dissetè vers restant oni, at. Evidentment, el greu que respira la lletra acompanyatòria pren valor en les pròpies cobles, amb les quals reprèn l'infant Joan. El llenguatge planer del rei no es retroba quasi en cap de les obres poètiques, en les quals els respectius autors

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

(el mateix rei en l'obra precedent) escriuen en una llengua que es creia la sola possible per a la poesia. Són rares, doncs, les produccions per l'estil d'aquestes cobles, purament redactades en el llenguatge parlat.

Va publicar-les senceres En P. de Bofarull, "Condes de B. vindicados, 1836, II, p. 272-3; una bona part Torres Amat, Memorias, p. 475; Briz, Lo llibre dels poetas, 1865, p. 92.

Donarem les notables cobles reials, en les quals reprèn el seu fill de no haver-se casat amb l'hereva de Sicília i haver-se mullerat amb Na Violant de Bar, contra el seu consell. - "Mon car fill, per Sent Athoni! Vos juram qu'ets mal consellat, Com lexats tal matrimoni En que'us dan un bon regnat? E que n'hajats altre fermat En infern ab lo dimoni. Si'en breu qui'us n'(h)a 'nganat! Qui ben crex son patrimoni És 'n est mon per tuyt presat. Axí ho dits Sant Apolloni Largament en un dictat, On ho(h)a ben declarat; E li fa gran testimoni Alexandre, en veritat, No volg'ésser mullerat. Pel valent de Sant Celoni! Que'n perdés tal heretat?". - Aqeusts versos, com es veu, són clars, contundents i plens de bon humor. No podia retreure el fet d'Alexandre considerant que el rei reprenedor ja s'havia mullerat tres cops i ho faria més endavant per quarta vegada. L'infant En Joan podia replicar al seu pare que, si dues vegades s'havia mullerat a grat del rei, trobant-se vidu a vint-i-vuit anys tenia dret a casar-se a gust.

III. Sentència en el departiment entre l'estiu e l'ivern.

Fayt m'hay venir, ab qui pusch'acordar

G. 1, P 74 (sanceres), N 15 (final). - Encara que el precedent vers del tema sigui el primer de les tres cobles de la judicatura del rei En Pere el Cerimoniós, estudiarem tota l'obra en la tenço tinguda en-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

tre el vescomte de Rocaberti i En Jacme March. Trobarem una altra vegada les obres líriques d'En Jacme March en el capítol vinent (VIII i ja hem vist les narratives i ofert un resum dels fets principals de la seva vida (I, pp. 524-534), i també hem dit quelcom respecte al vescomte Dalmau de Rocabertí en ocasió de dedicar-li En Joan de Castellnou el seu Compendi de les Leys (I, pp. 331-2). Creiem que la data d'aquest poema pot oscil·lar entre el deceni de 1370-1380. Vàrem donar una idea gairebé suficient d'aquesta qüestió en un llibre nostre (21): seguirem, en els nostres extractes les lliçons de P (Saragossa) que es dirien una mica arcaiques; però tindrem en compte les de G, manuscrit que sembla de lletra del segle XIV, mentre que el primer text és evidentment del XV, si bé l'escrivent sembla haver-se servit de lliçons de l'època de producció poc posterior. La utilització de les lliçons de G ha estat facilitada per la reproducció, feta en 1932, d'aquest notable cançoneret, per bé que en el vol. I d'aquest Repertori vàrem també servir-nos per a textos diferents, de les notes de G, que nosaltres havíem pres sobre el manuscrit en la reproducció integral publicada per En Torres Amat, amb errades notables, en temps que G es trobava en possessió del senyor Baldiri Carreras, a la Virreina.

El vescomte Dalmau de Rocabertí era fill d'un altre Dalmau, segons consta en la dedicatòria que En Joan de Castellnou (tan relacionat amb els nobles catalans (22)) posa en el Compendi de les Leys de Gay Saber: "Al noble e discret En Dalmau de Rochabertí, fill que fou del molt noble En Dalmau de bona memòria En Dalmau, vezcomte de Rochabertí". En Milà retreu una dita de la Crònica de Cavallers catalans, d'En Francesc Tarafa, segons la qual, abans i després d'aquests dos Dalmau, hi hagueren, dintre el XIV segle, dos Jofre (23). La reina Violant, trobant-se En Dalmau a París, li escrivia des de Barcelo-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

na, en 1385, amb certa familiaritat, que "pus d'escriure (los novells ardits) nos sots carestiós e pereós, vingats de aquells ben carregats e ple, per tal que'ls nos recitets de paraula" (24). El vescomte Dalmau de Rocabertí, sens dubte per encàrrec del rei En Pere (que afavoria Bertran de G..... per anar contra En Pere el Cruel) va penetrar a Castella acompanyat del condotière francès en 136... En 1372 i 1380 el trobem a França per a activar una entrevista entre el rei d'Aragó i el rei francès.

L'epígraf de G és: Questió entre lo Vescomte de Rochabertí e Jacme March, sobre lo departiment de l'Estiu e l'Ivern, mentre que el de P és concebut d'aquesta manera: Tençó moguda per lo vezcomte de Rochabertí a mossèn Jacme March, e ha'y Sentència dictada per lo Senyor Rey. Com que no ens consta enlloc la data d'aquest departiment, hauria d'ésser per força posterior a la data de dedicació del Compendi per Joan de Castellnou, que tampoc sabem, però que no podia ésser gaire anterior a la data oficial de divulgació de Les Leys d'Amors (1356), per En Guillem Molinier i companys, a Tolosa. Com que En Castellnou estava en el secret, podia dir, respecte al Compendi, que "fom requests ab gran instància per lo dit noble En Dalmau de Roquabertí que'ls deguessem dir e declarar les definicions e'ls mandaments de trobar... perque fon atrobada la Gaya Sciencia". Posant, doncs, la data del Compendi en 1341 i 1356, ha d'ésser-li per força posterior la data de la Questió o Tençó, que posem entre els anys 1370 a 1380, com hem dit, per diverses consideracions, entre altres l'època de producció d'En Jacme March i del rei. D'altra part, el segon vescomte Dalmau (que és això el que ens interessa), per a obtenir delicats encàrrecs polítics de l'infant Joan i del rei, des de 136... a 1380, a França, no podia ésser un jove de primera volada, sinó d'edat madura. Si les primeres relacions literàries (el Compendi) exigien jovenesa, les

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

relacions de caràcter guerrer i diplomàtic, com a bon deixeble del seu pare, o sia el primer Dalmau (setge de Càller en 1332), requerien que tingués entre trenta i cinquanta anys. Malgrat les absències de Barcelona, no dubtem a collocar la Questió entre les dates esmentades.

És el vescomte qui enceta la Questió:

Mossen Jacme, si'us platz, vullatz triar
Dels dos partits qual millor vos parria;

que li respongui En Jacme March si prefereix "Gran calt o fret, qual que mays vos playria, Qu'en vas mon cor en be ssy qual pendria". La seva cobla de nou versos comença en les rimes ar, ia. En Jacme, en les seves cobles, no podrà moure's d'aquestes. En dos tençonats, en llurs tretze cobles de nou versos, així com el rei en les tres seves de sentència, no podran moure's d'aquelles dos únics consonants proposats per vescomte. Les tretze estrofes provenen que el vescomte comença el debat i acaba nomenant jutge el rei En Pere, tal com En March havia proposat. Cadascun dels dos competidors defensa la seva estació amb traça. Cada cobla sol considerar-se dividida en dues parts: en la primera combat l'estació defensada pel contrari; en la segona, lloa els aventatges de l'estació preferida. Ambdós lletraferits fan mostra de força enginy; però, com que no s'avenen o se'n cansen, ve el moment de cercar un jutge: el rei. Tots dos estan d'acord en la designació. Lo Rey. La sentència. La condemnació de l'hivern. El vescomte era partidari de l'hivern, mentre que En Jacme ~~xxx~~ preferia l'estiu: per conseqüent, el rei En Pere de les Cerimònies condemnant l'hivern condemna el vescomte Dalmau, i lloant l'estiu aixeca mossèn Jacme. Adfeça al vescomte la condemna, humorística, com tot el debat, que fa així:

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII Arxiu de l'Institvt d'Estvdis Catalans

"el qui'l volets raysonar,
E qu'en est any vos no dejats menjar
Sinó aglans, castanyes rara via;
Figuens, melons ne pressechs no'ns daria".

No existeix la Tardor ni la Primavera. Des de les flors de maig fins a la collita del raïm és Estiu; des que es fa el vi i es cull l'oliva i es premsa l'oli fins a mig abril és Hivern. No cal dir que, contra l'Estiu, En Dalmau, que comença el debat, no deixa de contar les molèsties de les mosques insistents, els mosquits i tota mena de bèsties immundes que a l'Estiu creixen, piquen i desagraden. En March li replica que en un hivern cru no hi valen flaçades, ni abrics folrats, ni el foc de què parla En Dalmau amb tanta complaença. I així s'escolen les dotze cobles de nou versos (la tretzena és la d'acceptació de jutge), amb alts i baixos, però exhaurint els arguments favorables a l'estació defensada, de vegades amb certa agror, però sempre amb alegria. El qui talla amb bon humor la Questió és el propi rei, que entenia segons alguna altra obra examinada. D'aquest debat se'n té notícia per les edicions dels dos textos coneguts: G l ho és més per haver-lo publicat En Torres Amat en el seu Diccionari, 1836, p. 367, i més modernament per la reproducció del cançoner, 1932, p. 18; el P 74 va ésser publicat per Baselga en la còpia del cançoner català de Saragossa, pp. 25-32.

IV. L'entremès del Pagó (1381).

No és una cosa segura l'atribució al rei de les cobles del Pagó, per bé que semblen no dubtar-ne gaire En Milà i En Rubió i Lluch quant al caràcter de les produccions del rei En Pere que hem retret en la p. En Milà (25) posa l'entremès al costat de les obres poètiques esmentades en els núms. I-III, encara que dubitativament (potser).

Al present jorn m'adon, senyora de valor,

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

n P. - Aquesta curiosa composició va inclosa en el Dietari del Consell de Barcelona, I, va publicar-se que figura inèdit en el primer volum del Dietari manuscrit i l'inaugura amb les festes de la coronació de la reina Sibila de Fortià, amb tot detall. Aquest entremès del Pagó és estudiat i reprodult per En Milà en el capítol-estudi que va deixar inèdit i que fou continuat en Obras, VI, 1895, pp.235-6, Orígenes del teatro catalán. Primer de tot reproduirem tot el text, i, abans d'anotar altres referències, donarem còpia de les judicioses observacions d'En Milà. No cal dir que nosaltres en posseïm còpia integral.

frase dubtosa)

"Item fon aportat, a la darreria del menjar, un bell entremés, so és, un bell pagó qui feya la roda e stant en un bell bestiment entorn del qual havia molta volateria, cuberta de panys d'or e d'argent; e aquest pagó fou servit fort abtament e presentat a la taula de la dita Senyora, ab molts esturments axí de corda com d'altres, e venien a part davant lo majordom e cavallers e donzells. E lo dit entremés portave en los pits una cobla escrita qui deya axí:

A vos m'adón, senyora de valor,
Al present jorn, per vostra granx honor,
E fayts de me segons la bona usansa
De les grans corts d'Anglaterra e de Fransa,
E pregui tots, cavallers e donsells,
Nobles barons e escuders isnells,
Dones presants e donselles gentils,
Qu'en me votar vullatz seguir l'estils;
E que li vot sion més per escrit,
E puys veurem tots si l'auran complit.

Molts vots se feren, los quals adés no'm recorden, car no'ls metí per scrit; si bé he despuys hayt que alcuns los compliren e de altres no'n sé res". - Aquí l'escrivent del Dietari termina la seva important relació. Vegeu la publicació d'aquesta relació en Josep Mª Roca, Sibilios de Fortià, La reina empordanesa (Sobiranes de Catalunya), p. 135, còpia, Milà. Es tracta d'una de les festes (el convit)

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

de la coronació; en 1381 de la bella reina Na Sibila de Fortià, quarta esposa d'En Pere III. S'expressa bé que l'entremès del Pagó es presenta en ésser a les postres del convit (la darreria del menjar) i que prenen per model les corts d'Anglaterra i França. En Milà observa que aquesta és la primera vegada que es troba el mot entremès a Catalunya, i que deu venir de la paraula francesa entremets, és a dir, entre dues passades. Sempre en predomini la idea de França, era una de les modes que els ambaixadors devien contar i que la influència de les reines franceses, com Na Violant de Bar, feien preponderants. No sabem si de la cort de França se n'ha conservat una relació tan exacta com aquesta; però de segur que en deuen existir fonts documentals, ignorades per nosaltres.

Existeix un poema francès, Les Vœux du Paon, compost tan tard com en 1312 per Jacques de Longyon, amb barreges de la llegenda del Sant Grasal i de les d'Alexandre. Per bé que la referència del Prohemio del marquès de Santillana és prou vaga, podria ésser que es tractés d'una adaptació castellana del poema francès. La lletra-dedicatòria de les seves obres a l'infant En Pere, conestable de Portugal, ha d'ésser escrita entre els anys 1449-1450 (26). La Gran Conquista de Ultramar fa referència als Votos del Pavón (27). Es veu que hi ha certs entroncaments entre les llegendes medievals de Carlemany (Carleta) i els Vots del Pagó; però voldríem trobar per a Anglaterra i França una referència tan clara de treure, en una gran festa, les sorts entre nobles cavallers i dames, com la que, en lloc de poemes, tenim amb els Vots del pagó; referència que de segur no ha de faltar.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

V. Sirventès sobre'l bon ayre de la noblesa de l'illa de Sardenya. (1355).

Fins ací les poesies conservades. Ara prendrem una lleugeríssima nota, sense afegir-hi la més petita observació. Són quatre les obres, o respostes, o debats, del rei En Pere, dels quals no ens resta ni una sola ratlla. Sense la referència que en donen els Documents de l'amic Rubió i Lluch, encara signaria fins l'existència indubitable d'aquestes obres poètiques. Per bé que en les lletres reials o ducals gairebé sempre s'especifica que trametien les cobles interclús, aquestes degueren ésser sostretes pels propis recipients, i s'han esvaït les poesies de què vegades detallen el títol o l'objecte pel qual les escrivien. En nota a la nostra p. i en nota al peu hem copiat el document adreçat pel rei al seu protonotari, En Pere de Gostemps, amb data de de 1355, trobant-se aquell a Càller.

VI. Resposta a un dictat del mateix En Pere Gostemps, sobre la guerra de Sardenya (1355).

És un fet que es desprèn del mateix document esmentat en l'epígraf precedent (V).

VII. Cobles trameses a l'infant Joan (1371).

En lletra, des de Casp, del 21 de novembre de 1371, en havent-li parlat el rei de diverses coses, diu a l'infant En Joan: "Car fill, trametem-vos unes cobles, e ha'y rahó perqué les havem fetes, segons per tenor d'aquelles poretes compendre". Entre pare i fill devien comprendre de què tractaven les cobles, però a nosaltres ens deixen en la més gran incertitud. El rei devia estar satisfet d'haver compost les tals cobles, perquè en va trametre còpia als seus fidels En Berenguer d'Abella, En Bernat de So i a mossèn Ramon de Planella.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

VIII. Resposta a unes cobles d'En Guerau de Queralt (1374).

Hem esmentat, en la p. i nota, que per una lletra de l'infant En Joan, de València, del 7 de març de 1344, a En Bernat de Sc se sap que el seu pare ja havia respost a les cobles que li havia adreçat el noble En Guerau de Queralt.

Els nostres paràgrafs V-VIII contenen les rares notícies referents a cobles escrites pel rei En Pere III, de les quals ja havíem fet esment.

4. - INFANT JAUME D'ARAGÓ (1342-1395)

Cobles fetes per lo preciors Cors de Jhesu-Crist per alguns homens de València.

F^b 10. - Sembla que aquestes Cobles podrien provenir d'una mena de concurs organitzat pel cardenal En Jaume d'Aragó, personatge considerable, el qual morí en 1395. Era cosí del rei En Pere III, ja que era fill de l'infant En Pere. Afectat a la poesia, ho era sense cap dubte, per ascendència paternal. Les set obres escrites per alguns homes de València varen ésser publicades per N'Amadeu Pagès, entre els textos inèdits de Carpentràs (27 b) sota l'apígraf de Chansons en l'honneur du Sacré-Cœur de Jésus (28), en 191..., i les publicà de nou, en 1929 (29) intitulant-les Chansons en l'honneur du Sacré-Corps de Jésus. Aquests cançons apareixen anònimes. No tenim manera d'esbrinar cap dels noms de "set homes de València"; però un d'ells adreça un elogi al cardenal En Jacme d'Aragó, i, com que és cosa sabuda que aquest prelat va ésser bisbe de València de 1369 a 1392, i com que va ésser promogut al cardenalat en 1387, les poesies valencianes han d'ésser fetes entre 1382 i 1392. El cardenal de València,

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

com se sap, va oferir als consellers de Barcelona, en 1395, en gràcia als obsequis rebuts durant la seva infància a la ciutat, un exemplar ben miniaturat de la traducció de les Gesta romanorum, de Valeri Màxim, a la nostra llengua; versió que ell mateix havia fet ordenar per N'Antoni Canals. L'infant havia deixat un cançoner, sense altre detall, a la reina Violant, el 25 d'abril de 1387, i deixa un altre llibre al rei en 1369 (30). Però és aquest text de Carpentràs el que ens proporciona una gran ensenyança respecte a l'infant En Jacme, i l'autor suplica a Déu que els conservi amb salut:

> Denh-nos tenir en pats e sanitat
> l'aut cardenals En Jacme, descendents
> De pures fonts de reyal dignitat:
> C'apur mos vers, per sa benignitat,

De manera que l'infant cardenal estava en el cas de corregir dictats o cançons. Podria ésser que el cançoner que va deixar a la reina Violant contingués obres de la bona època, o que pertanyés a l'escola de Tolosa. També podríem creure que els mots i frases més arcaics usats per aquests homes de València fossin deguts a la ingerència de l'infant En Jacme (Tuyt li fiyel, Sitot, huey, bandós, ganigs, sen e saubers, croys...); mots i frases que sorprenen tant més que la contextura de la llengua és francament catalana, fora d'alguna que altre rar llemosinisme forçat. De vegades els poetes expressen el moment de produir: així, per exemple: "Fan vers novell", "Xante la Fe"; però les qualitats d'aquestes set composicions, de tema sempre repetit i obligat, són la perfecció de forma i, sobretot, la facilitat.

Els autors de dues d'aquestes cançons, la cinquena i la sisena, tenen la particularitat d'aplicar un so o aire conegut, el primer vers de les quals esmenten. La versificació de l'una (Cançó al zo de xant d'auceylls) no presenta la més lleu dificultat, però la versificació de la sisena (Cançó axí com zell qu'n mar vay perillant) presenta se-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

riosos inconvenients. La proposada per En Jeanroy en l'edició Pagès no té gaire consistència. Tots els quinze records de so que coneixem són aplicats al primer vers d'una primera cobla, però mai al primer vers d'una quarta cobla. Podria ésser que l'autor conegués un estat fragmentari d'un cançoner en el qual l'obra d'En Ramon Jordà, o de qui sigui, debutés amb aquesta quarta cobla, però és poc probable (31). Nosaltres proposem una atribució més justificada, debutant amb un primer vers.

Passem a la primera atribució (32). Del vers sencer només insinuat, xant d'auceylls, que fa així: "Ab xant d'aucels començ en mes xançós", n'hem fet tres mencions de deu. Cat. A. l'atribueix a Riambau de Vorqueres, i alfuns altres cançoners la donen a Guillem Ademar, Bernat de Ventadorn i Pere Roger. Totes aquestes versificacions van establertes en dos estudis nostres ja esmentats (33). La repetició tres vegades del so i haver-se trobat aquella en dos cançoners escrits a Catalunya, és prova evident d'una popularitat d'aquesta obra en el nostre país. En El misteri d'Elx solament, s'esmenta diverses vegades perquè el so Ab xant d'aucells representa el cant de la Mare de Déu.

Respecte a l'altre so (Axí com zell qui mar vay perillant), ens sembla que fa referència a l'obra d'En Ponç d'Ortafà Aissí cum la naus en la mar Vai perillant, del qual podria existir un cançoner, entre els sis o set perduts, xque fes entrar en un sol vers el mig vers que hem reproduït per completar el sentit (34). D'una manera més punyent i forta, una quarentena d'anys després de la mort del cardenal En Jacme, mossèn l'Auzias March recorda el text d'En Ponç d'Ortafà en la poesia Yo contrafaç nau en golf perillant (35). Reprèn la imatge, però amb versos millors i de més ferma transcendència.

Finalment, donarem els primers versos d'aquestes cançons:

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

I. Actor de pats, tot lausor e honor. - L'única obra que no duu tí-tol, per precedir-la l'epígraf general, que hem retret. Dues cobles hendecasíllabes iguals de rims en abba cadd.

II. Cansó - Sitot no pot lengua d'home bastar. - Cinc cobles de la mateixa disposició que les dues primeres, amb tornada cdcd.

III. Cansó - O altitut del trezaur gloriós. - Cinc cobles de vuit versos i tornada de quatre, ~~d'igual~~ idèntiques de forma que les/de l'obra precedents.

IV. Cansó - Rey eternals, immens, victoriós. - Vuit cobles de vuit versos i tornada de quatre, d'igual forma que les precedents.

V. Cansó ab zo de xant d'auceylls. Lenga no deu jamays denotaments. Vuit cobles de vuit versos, sense tornada, de forma igual.

VI. Cansó axí com zell qui'n mar vay perillant. O rey dels reys e senyor dels senyors. - Set cobles de vuit versos d'igual forma.

VII. Cansó - Resplandor infinida. - Tres cobles de set, vuit i quatre versos. Posarem cada primer vers. L'esquema de rims és així: ababacdeffgg. Els versos curts van marcats, com usualment, de cursiva. De la segona cobla: "Tu qui de mayre reginal". De la terça: "Tu, qui, Poderós, qui es vensut".

Ja hem procurat donar una idea general de les qualitats d'aquestes obres poètiques.

o 5 ?

6. - JACME MARCH. DICCIONARI (1371)

Procurarem presentar els dos tractats d'En Jacme March i d'En Lluís d'Averçó, tot recordant allò que hem dit en la p. i que poden considerar-se com a continuació dels tractats descrits en el capítol cinquè, escola de Tolosa (I, pp. 319-333). Alguna cosa hem avançat, respecte al primer tractat, en el vol. I d'aquesta obra, que procurarem no repetir. En el capítol vinent (VIII) examinarem el tractat d'En Guillem Molinier Les Leys del Gay Saber, amb evident catalanis-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

me, que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i el [illegible] les Leys, o sia les Flors del Gay Saber, que solament es troben a la Biblioteca de Catalunya. Per tant, i per considerar que aquests tractats s'utilitzaven i eren conservats en els nostres Jocs Florals, deixarem per a l'esmentat capítol el parlar dels tractats perduts.

El Libre de concordances appellat Diccionari va ésser publicat en 1921 per Mn. A. Griera (36). Es coneixen dos manuscrits de l'obra de J. March.

B 1 [9], B 2 [9] i [illegible]. El B2 essent còpia, no gaire bona, de B 1, en prescindirem. Resten B 1, que és el conjunt de tractats del segle XIV, ms. nº 239 de la Biblioteca, i [illegible], que representa l'important text de la Biblioteca Colombina, al qual podria ésser el manuscrit oficial que En Jacme March va endreçar al rei En Pere III. Hem descrit suficientment aquest manuscrit en ocasió d'examinar alguns dels tractats que precedeixen el Diccionari, que es troba en el lloc novè i que és el darrer (escola de Tolosa, I, pp. 319-333). - Descriurem sumàriament el text de la Colombina, no sense abans declarar que, no havent-lo pogut examinar personalment, ens refiem de descripcions fetes per altri, la qual cosa ens sembla gairebé suficient, deixant a part la cota de situació, que desconeixem. Es singular que Mn. A. Griera, que l'ha utilitzat per al seu text, no ens n'hagi ofert una de més precisa que la nostra, insuficient. - Lletra del XIV segle, sobre trenta cinc folis, més dos de blancs (el darrer dels quals duu la nota de Ferran Colom), de paper de 393 x 220 mm. Capllètres i títols de tinta blava i vermella alternades. Probablement l'exemplar destinat al rei En Pere de las Cerimònies. Al primer foli, nota per mà del segle XVI: "Jacme March. Ars rithmoris in catalan". A sota, amb lletra del canonge Galvez, segle XVIII, hi ha escrit: "Jacme Marc. Arte de Rimas en Catalán. Escrito en el año 1371, de orden del Sr. Rey D. Pe-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

dro de Aragón". Al verso del darrer foli blanc, la nota de F. Colom: "Este libro costó, ansi enquadernado, 12 dineros en Barcelona por Junio de 1535 y el ducado vale 288 dineros". 1 (foli 2) Libre de concordances de Rims e concordans appelat Diccionary e primerament tracte de les vocals e aprés de les mudes, seguient l'orde del a.b.c. El Diccionari va escrit a quatre columnes. - (foli 32). Presentació o pròlech del libre de concordances appellat diccionary ordenat per En Jacme March a instancia del molt alt e poderós senyor En Pere, per la gracia de Deu Rey d'Aragó e fon tinació de Rima e de consonant leyal. (f. 33 vº) De Rim leyal. - 2 (f. 34), amb lletra posterior de darrers del segle XV. Jesus et Maria et Jheronime est... De moltes bondats vos veig habundosa. - 3 (f. íd.) Oració al clau de Jhesús. No sens turment dolor incompherible. (Descripció treta de la que féu En Josep Mª Valdnebro y Cisneros, insertada per Baselga, El Cancionero Catalán de la Universidad de Zaragoza, 1896, p.384)

L'editor del Diccionari de Rims, en esmentar les fonts, les quals En Jacme March confessa, diu que en aquesta obra es va imitar els Donats proensals de N'Hug Faidit. Nosaltres, junt amb J. Anglade (37), no creiem que aquesta fos coneguda dels catalans ni de l'Occitània: la seva anomenada no va moure's d'Itàlia. Tots els manuscrits que ens l'han preservada han estat redactats a Itàlia, i el Faidit va endreça la seva obra a dos nobles d'aquell país. Cert és que en la majoria dels tals manuscrits es copia juntament el tractat d'En Ramon Vidal; però també ho és que en el conjunt de tractats redactats a Catalunya figura l'obra d'En R. V, i de cap manera la de N'Hug Faidit. Anem ara als exemples adduïts per Mr. Grisra per fundar la seva opinió. Aquest troba quatrecents setanta sis rimes manllevades, per En Jacme March, del Faidit, sobre mil noucents cinquanta set que es troben a Hug contra unes nou mil cinc centes rimes del Diccionari. Però també és possible que En March (el qual declara amb noblesa que desenrotlla i ordena alfabèticament altres tractats anteriors) hagués utilitzat

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

un tractat poètica amb rimari més extens que el d'En Faidit, del qual s'hagués perdut el rastre, com de tans altres. És sabut que el llibre d'En March és abundós en formes i mots catalans, com també ho és l'ortografia. L'editor del Diccionari és molt decidit respecte a la influència dels Donats en els nostres poetes, que tots els fets de la història literària contrarien. Diu així: "Aquest codi de la poesia provençal (els Donats) devia ésser tan conegut i tan familiar entre els nostres poetes de l'escola catalano-provençal que es podia prescindir totalment de subratllar l'obra que serví de base al nostre Diccionari". Després d'allò que porten dit abandonem a En. Griera la responsabilitat de la seva poc fundada teoria. N'Hug Faidit (proscrit) es queixa dels seus enemics, i diu que, com el seu rimari no se n'havia escrit abans d'ell (1240) cap de tan desenrotllat. ¿De quin vocabulari es servia? D'algun dels coneguts o dels perduts? ¿Existien abans de N'Hug altres rimaris encara més curts que el seu? No existeixen prou dades per a garantir les fonts ni del Faidit ni d'En March; però allò que pot assegurar-se és que ni En March ni cap altre dels poetes de l'escola catalano-llemosina de Barcelona va conèixer els Donats proensals.

D'altra part, En. Griera fa un ferm treball en presentar clarament allò que entenia per les diverses menes de rims, per sonança i consonança, per rim leyal, i aquest darrer en accent lonch e breu. Però allò que distingeix millor l'obertura o el tancament de les vocals tòniques o àtones en rims consonants és la classificació de plenisonants i semisonants (38). De totes maneres, s'ha de tenir present que, l'obertura de la è i de la ò essent tan diferent en el català, de la del provençal, no corresponien. Així i tot, l'editor assaja unes sèries de mots, sense compromís en aquestes llengües (tretes, naturalment, d'En Jacme), que li sembla que són en è, en é, en é i è

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS MCMVII
Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

, en è, al, en è, è, al, en a pelat, en ò, i ó (semi[illegible]), en ó, en ò: au, en o:o:au, en ó + pelat, i en au. - S'ha de tenir present, com hem dit, que les lleis de derivació de les vocals, especialment tan diferents en e o llemosí i provençal i català que per als uns rimava bé, i malament per als altres. És interessant el que diuen els versos de les Flors de Gay Saber: "Li catala ne so gran dictayre, Pero d'aysso no sabon gayre, Qar de petit fan plenier so. Qar certa votz mostra cascuna; Estiers lor no'n troban neguna Que puesca be pronunciar Ne certa sillaba firmar Per qe son vocals appelladas" (39). - Seguidament fa un estudi de les especialitats ortogràfiques que presenta el text, que són, amb rares excepcions les usuals dels altres textos medievals catalans. Però allò que no té preu, en un diccionari de rima, són les taules abundoses que supera en l'editor una força de treball i constitueix una eina de treball indispensable en una obra d'aquesta mena. Aquestes taules són les següents: el registre de mots, el registre de noms propis i, finalment, el registre dels rims. Com a curiositat copiarem de la llista dels noms propis els noms locals de Catalunya i d'altres països de parla catalana: Bagur, Barcelona, Benidorm, Cabestany, Calaf, Casp, Catalunya, Cerdanya, Cerdenya, Cecília, Espluga, Flix, Galba, Gandia, Gardeny, Garraf, Geronda, Juneda, Mallorcha, Menorcha, Martorey, Masquefa, Monclús, Munsó, Munnegre, , Nules, Oristany, Papiol, Pertús, Querol, Rialb, Ridaura, Roda, Salou, Talarn, Tàrraga, Valldaura, Valldigna, Vilamur i Valarasa. Les formes són tal com les porta En March.

Passem ara a dir quelcom sobre el Diccionari, retraient, però, totes quatre obres poètiques, pròleg i tres exemples de formes mètriques. Presentació del Prolech del Libre de Concordances appellat Diccionari ordenat per En Jacme March, a instancia del molt alt e po-

(paràgraf dubtós)

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

derós senyor En Pere, per la gracia de Deu Rey d'Aragó. E fou en l'any M.CCC.LXXI. - Ací segueix el notable pròleg poètic de cinquanta versos hendecasíllabs rimant aparellats (noves rimades). El copiarem marcant les coses que ens semblen més expressives:

Dret e rahó ha mos cinch senys forçats
A mon senyor, a cuy me son donats,
Qu'al sieu servir cullis de tots los sims,
A flor a flor, concordances de rims
E que'n fazés de tots un exemplari
Lo qual, compost, ha nom Diccionari.
Pero no vull que s a mi Jacme March
Sia notat que tot lo fara me carch,
Car ja d'altres n'avien molt tractat
Mas al meu seny yo'l més ampliat
E divisit, seguint la dreta via
Del a.b.c. si com fer se devia.
E tot primer és lo comensaments
Voçals finals e mudes precedents,
Pux enaprés de les mudes finals.
Mas del començ del libre, perq'es tals,
Vull que sapia la rahó mon senyor.
L'esperit sant que ich per nostra honor,
Qui's volch mostra en semblant de colomba,
Ausell suau e pur de blanxa plomba,
Benesirá, si'l play, nostres dictats
Si que per tuyt ne será mayspresats.
E may grasits, car res Dieu nulla re
No podem fer que fenescha en be.
L'altra rahó es per dret de natura.
Colomba es auzell de molt gran cura
De sos panchs fills que fort sovent moyrex
Si qu'en breu temps son linatge molt crex.
Aquest dictat, si hom be s'i aprima,
Zrá crexent axí de rima en rima
Car tot saber no cap en una testa
Segons que trop en una ley qu'ay lesta;
Perqué aycells qui asó legiran,
E mays de rims de aquests trobaran,
No repten mi si be no'ls ha tots vists
Car Deus es sols qui's en tots fayts avists.
En aprés dich que la Colomba hi mis
Per çó com es aquest lo meu divís
Que tinch al core tz als pits a vegades

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

E z enquer mays, que les mies tornades
De mos dictats, sapiats que no m'oblida,
Ne faray may tant cant sia ma vida.
Perçó, senyor, que tostemps que ligats
Aquest dictat, de mi siau membrats
Qui'ns suy de cor humil en vos servir.
Deus prech que'm llarg en tots fayts a venir,
Tot en axí com vostre cor desira
Ab salut gran e'ns guart de mal e d'ira,
E'ns do honor de vostres enemis
E z enaprés cent anys en paradis (40).

Sabem, per aquest pròleg, que l'encàrrec reial fet a En Jacme Marc va consistir que, de les poesies més excellents (de flor a flor) en "cullis" les concordances de rims i que formés de tots un exemplari. Ell no vol, però, que en la seva obra se l'inculpi d'ignorància per d'altres que n'han tractat, i se n'aprofita. La prova que havia extret els rims principalment d'entre les obres dels poetes, és que encarrega a tots aquells que llegiran el seu llibre que no s'estranyin si troben més rims dels que ell recull, perquè no pot haver llegit totes les obres i solament Déu sap i veu totes les coses (E mays de rims de aquests trobaran No repten mi si be no'ls ha tots vists). Ell amplia molt allò que els altres han fet, i ho ha ordenat per abecedari. Està molt bé el joc de l'Esperit Sant amb la seva estimada Coloma, que posa en les tornades i que forma la seva divisa. Efectivament: en dues poesies líriques i en una de narrativa (La cort del rei d'amor, I, p. 530) retreu la Coloma. També tracta sabentment de la divisió principal del seu llibre, i per últim s'adreça al seu rei En Pere, tot suplicant a Déu que el lliuri de la iracúndia i obtingui victòria dels seus enemics i que, centenari, se'n pugi al paradís.

En Millà (41) va ésser el primer d'estudiar amb certa detenció tècnica el present tractat. - Tot seguit d'aquest precedent pròleg rimat, segueix el Prolech e distincció de rima e consonança leyal.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

"Per ço com mon dictat tracta de diccions sonans e consonans, per mills donar a entendre a aquells qui no ho saben, quina diferencia ha entre sonança ha entre sonança e consonança..." A continuació l'autor exposa què entén per sonança i rims aguts i per consonança i rims plans (última i penúltima síllaba); què és rima, rima breu, o sia aquella de les vocals finals de la qual són iguals (exemple: pa e fa, está); i aquella altra en què hi ha consonant final (exemple: far, amar, estar). Rim leyal ve a ésser els rims correctes (que han d'ésser-ho gairebé tots, és a dir, que mots aguts i plans rimin amb "sopar", tant si és aguda com plana. - Esgotats els pròlegs dictat i prosaic, comença pròpiament el Libre de concordances de rims apellat Diccionari. "E primer tracta de les vocals e aprés de les mudes segguent l'orde del a.b.c.". - Sembla que vulgui indicar l'àtoma final en les paraules planes; perquè, pel que es refereix a les tòniques obertes o tancades, dues vegades fa la divisió de plenisonants (obertes) i semisonants (tancades), que no corresponen ni a les lleis de derivació provençals ni a les de la modulació catalana actual. No obstant, podria ésser que els poetes i tractadistes d'aquell temps pronunciessin les vocals diferentment dels antics provençals i dels catalans d'ara. Des de les pp. 26 a la 55 tal Diccionari posa rims planes. En aquesta darrera plana Ací comensen los rims de les mudes finals (rims aguts) apareixen dues altres formes un xic extraordinàries, en les quals tots els nostres poetes, àdhuc els de la decadència, varen caure: ens referim als rims dits Fènix, als equívocs i als maridats o adjectivats. - Dels Fènix, En March n'ofereix una curta Cobla d'En Jacme March per exemple de alguns rims appellats Fènix:

Si'm fay anar magrir los espondils
Tan fort qu'adés seray pus fret que gibres,
E gens no trop m null restaran din libres,
Mas bon esper qui m'es així com sucre.
Quan vey lo ros ins la fulla col crespa

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

E li riu clar qui gin refresca l'erba,
Mon cor reviu, qu'era poynits com nespla
Qu'ab bon esforç say que mant hom restaura.

I segueixen una sèrie de rims Fènix "que són rims singulars sens par". Després ve una Cobla d'En Jacme March com exim d'alguns mots equívochs, perque mils puxen entendre la obra seguent:

Celle qui yeu port en semblant de Colomba,
Ans a les vetz con mon cor en als tomba
Mi té yoyós, mas a les vetz me plomba.
Mas axí greu, com si's trova dins tomba,
Car say que es molt pus dolça que pomba
Per qu'en segray de comba en recomba,
I us no m'o prey si tots me lansen pomba
Mon dret camí, tro hage de sa plomba.

Segueix una llarga vista d'equívocs de dos, de tres i àdhuc de quatre accepcions, de 184 apartats que arriben fins a la p. 90 de l'edició. Per últim posa alguns rars exemples de Rims que hom apella maridats e son molts. Fa auqesta obseravació interessanat: "E es molt bella manara de trobar; e son aquells qui's poden dir a masculí o a femení e a primera persona e a segona, o la un que es verb a l'altre nom". Acaba tot el llibre amb la darrera Cobla qu'En Jacme feu per exemple.

Si a Deus plegués que m'hagués format bell
Per lieys servir qui m'es sus totes bella,
Fora sus tots los aimadoss isnell,
Tant quan il es sus les altres innella.
E pus nò'l plats es dret que me ho playa,
Mas per ço de liey servir no cull,
Ans la supley qu'ella de mi no's culla,
Sino seram de tot mortal la playa (47).

Hem retret les Cobles amb les quals esmalte el seu Diccionari de rims perquè es pugui comparar el llenguatge dels títols amb el dels exemples rimats. El cert és que no són gaire diferents l'un de l'altre. Sobre la contextura catalana, En Jacme s'oblida que escriu per a ús dels poetes, i posa moltes més formes catalanas que no pas llemosines.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

Els mots triats en els rims dominen tal volta els no catalans; els dependèn de les lectures de poetes que En March havia utilitzat per a compomdre la seva obra. Devien fruir de Cançoners segurament perduts.

7. - LLUIS D'AVERÇÓ: TORCIMANY DE LA GAYA SCIENCIA DE TROBAR. (1375-1380)

Aquest tractat de N'Averçó és encara inèdit. Havia estat estudiat per En Milà, amb certa detenció, en 1876 (43) tot fent-ne importans extractes. Va examinar l'únic text de l'Escorial abans que tots. Després, nosaltres, en 1914, a la Bibliografia, de 1914, en donàrem una nota precisa; i, aquí mateix p. . En presentarem la descripció, tenint en compte les notes personals i els interessants extractes d'En Milà.

n. Escorial, Biblioteca de Sant Llorenç, M.1.3. És un fet curiós que cap dels dos catàlags de la Biblioteca de l'Escorial, Llacaya i especialment Castañeda (44), no porten nota d'aquest llibre. Manuscrit del segle XIV, de segur original del propi autor, en paper, relligat modernament en pergamí, amb notes i fulls afegits, de 277 folis, però mancant els 143-150 que s'han suplert amb paper blanc, de 300 x 222 mm. Els títols i les cap-lletretes són en vermelló. L'obra de N'Averçó no acaba, perquè el peu del darrer foli verso es veu el reclam compolso. Es coneix que, en procedir al relligatge, el manuscrit es trobava en mal estat, mancat, i reparat en el primer foli.

L'autor intenta escriure el seu Torcimany en català, com veurem pels extravtes que en farem, alguns dels quals tenen veritables importància. Al fol. 1 comença el títol, en vermelló, de la següent manera: "Ací comença lo prólech del primer libre apellat Torcimany, lo qual tracta de la Sciencia Gaya de Trobar; lo qual he compilat Luis d'Averçó, ciutadà de Barcelona, per instrucció dels no sabens ne enteses en

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

gramátiqua, es posada son compreniment scur, hon yo be intelligible, en per amor de ço per tal que aquelhas personas qui la dita sciencia apendre volrran, aquelh puxen leugerament apendre; en açó aiutori de estudi migençant, jo Luis de Averçó, ciutadá de Barcelona, he compilat lo present libre nomenat Torcimany, en lo qual aquelhs qui d'aquesta Sciencia de Trobar desigaran saber trobaran clarament tot lo ver fundament, migania e fin de aquelha. La qual sciencia be apresa sapian que fa l'om qui be la sap, iii coses principals: la primera cosa és que aprima l'enteniment, e la segona cosa es que adoba la subtileza, la terça cosa es que entrinqua l'enginy. En tant que per aquesta sciencia sabuda pot l'om dictar abtament en sentencia plana e'n escriptura fina en art; per les quals coses se seguex vertedera intelligencia dels citatz, axí en sentencia, com en scriptura com en art. Encara sapiatz que lo present libre s'es compilat per tal que las personas qui la sita prezent sciencia apendre volrran, que aquelha apreza e entesa facen tals dictats que puxen esser a laeor, gloria e honor de la Sancta Trinitat, Pare, Fill e Sperit Sant, e encara a grat e reverencia e pler de la gloriosa advocada dels pecadors la humil verge nostra dona Santa Maria. Hoc encara que per aquesta Sciencia apresa e entesa se dicten obres mundanals per las quals sa puxa seguir correcció de mals entre los homens del mon. E per saber la dita Sciencia per tal que puxan venir a complida perfecció de las ditas e de las altras desús scritas, ab diligencia legitz, aprenetz e retenitz las materias en lo present contengudas. E no sia meravelhat algú si en la obra present son atrobades més moralitats que subtilitatz, car en part axó esdevé per tal com en moralitat ha més clarificació de sentencia que saó ha en materia de massa entriquada subtilitat; e com jo lo present libre haja jo fet més per enteniment de obscuritatz a clarificar que per aprimadas subtilitatz; och e per

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

tal he jo posadas las ditas moralitatz que pus leugerament la present obra sia apresa, per ço com pus factible cosa es a apendre materias morals e planas que no massa sobtils e entriquadas. - Cap. segon (de pròleg). Com ligen en alguns lochs e de personas savies com jo haja aprés que fort poch val sciencia la qual jus trancadura de secret es amagada (en un paper enganxat). En mon jovent me sia adolitat en saber de aquesta sciencia e en diverses libres de aquella haja vistx... - Cap. terç (posa) en escriptura prosaica per tal que ab major pler sia lest e lo seu enteniment per los apprements pus obstinadament retengut... - Cap. quatre... Encara sapiats que en aquest libre jo he mès scientment nom Torcimany per tal com aquest nom es a hom declarador del lenguatje no entés... - Cap Vi (notable sobre la llengua) Jo no'm servesch en la present obra, per ii raons dels lenguatjes que los trobadors en lurs obras se servexen: la primera es com prosaycament lo present libre jo pos, ~~xx~~ e en lo posar prosaych no ha necesitat a servir dels lenguatges ja dits, per tal com no son diputats a servir sinó en obras compassades, l'altra raó es que si jo'm servia d'altre lenguatge sino del catalá, que es mon lenguatge propi, he dupte que no'm fos trobat a ultracuydament, car pus jo son catalá no'm dech servir d'altre lenguatge sinó del meu... Cap. Vii... E no volentme jo dar gloria de las presents cosas, dich que lo present libre jo no he tret de mon cap sol, per tal com retret per insuficiencia no'y bastará mon enteniment, mas lest ha molts libres d'esta sciencia tractants ha de las cosas necessarias en aquesta art, he fet a sumament ab aquella declaració que he poscut. E per tal que aquest libre pusca fer fruyt, en aquest alegaré los capítols dels libres... - (Els caps. VIV, IX, ~~xx~~ X i XI del pròleg no són tan interessants com el XII, en el qual es troba la confessió, retrata al començament, que és "hom de gros enginy e de rudal enteniment e de

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

no sobtil entrincació".

Al fol. 3, en acabar el Pròleg, dividit en dotze capítols, comença pròpiament el llibre, dividit al mateix temps en tres grans partides. Esmenta, de tard en tard, les Leys d'Amors que coneixia. En Milà hi descobreix, extractats, alguns paràgrafs evidentment emmanllevats a En Ramon Vidal, però no dóna cap lloc on es trobi, ni foli. No obstant, també anota fortes influències clàssiques que no pot endevinar d'on són trets i que podrien provenir de fonts no esmentades i d'aficions i estudis directes de N'Averçó. - Donarem una idea de les matèries tractades en les grans divisions de l'obra, seguint la taula. "Ací comença la Taula de la ordinació del prezent libre la qual taula es ordenada en tres partides, segons que's seguex (en vermelló, i continua en negre). Per tal que lo present libre apelhat Torcimany sia en ordinació, jo'n vull fer iii partidas e cascuna partida ab ordinació divisida, segons en la prezent Taula trobarets donat. E de cascuna partida divisida, Deu migançant, tractaré segons que la propia sentencia ho requerrá. E la primera partida será divisida en XII parts en la prezent necessaries a saber. - Primera Partida. La primera part será qué es invenció. La segona part serà qué es ver. La terça será qué és letra. La iiii part será qué es dicció. La V qué es oració. La Vi será l'abecedari. La Vii part será quals letres son vocals e de lurs maneres. La Viii será quals letres son consonant e de lurs maneres. La iX part será qué es diptonge. La X será qué es silhaba. La XI part será qué es accent. La Xii part será quants accents son en aquesta art, dels quals los trobadors se deuen servir. E ací ha tot acabament la divisió de la Primera partida del present libre. - Segona partida. En la Segona Partida d'aquest libre será la definició de trobar, e aquella será divisida en XII parts. La primera part será qué vol dir trobar novelh dictats, ne

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

quantz dictatz ne quals en esta Sciencia de trobar. La segona part será qué vol dir bordó. La iii part será qué vol dir pauza de bordó. La iiii será qué vol dir cobla. La V será quantz ne quals son los vicis qui esdevenirse poden en sentencia, ço es, en cascú dictat d'esta Sciencia. La Vi será quantz ne quals son los vicis qui esdevenirse poden fora sentencia, ço es, en cascú dictat d'esta Sciencia. La Vii será qué es cas, ne quantes coses son ne quals. La Viii será qué es nombre, ne quants nombres son ne quals. La IX será qué es temps ne quants temps son ne quals. La X part será qué es gendre ne quals gendres son ne quals. La XI part será qué es persona, ne quantes persones son ne quals. La XIi part será qué es compás, ne los trobadors en quals coses d'esta Sciencia han a servir a tenir compás. E ací ha acabament tota la divisió de la Segona Partida del prezent libre, anomenat Torcimany. - Terça Partida. E la terça partida del prezent libre, apelhat Torcimany, será divisida en tres parts tan solament, les quals seran conclozivas en la present obra. La primera part tractará de algunas figuras de locució e de las flors de retoriqua. La segona part tractará qué es sonança ne consonança ne honismitat de rim (al marge: "cors d'acordança final de dicció"). La tercera e darrera part tractará de las diccions plenisonans e semisonans; e en aquesta part será enclós tot, per plenisonança e semisonança, tot lo Diccionari. E ací ha tot acabament la Taula de la ordinació del prezent libre apellat Torcimany".

Ja hem dit que al foli 3 comença la Primera Partida, però ens manca dir que la Segona comença al foli 18 i la Terça al 100. Com que hi ha una llacuna entre els folis 143 i 150, la segona part de la Terça partida continua al foli 151, en la qual está enclós tot lo Diccionari, aquest és contingut del foli 158 fins al darrer actual, que, com sabem, és el 277. L'esmentat Diccionari és a tres columnes

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

i és molt ple, i forma deu vegades el Diccionari de rims d'En Joan March. En conjunt pot assegurar-se que l'obra de N'Averçó, diccionari de rims inclòs, és força més extensa que les pròpies Leys d'Amors, que imita.

Per bé que ell està tan segur i decidit respecte a la declaració que escriu el seu llibre en català perquè ho és, i que, perquè en redactar en prosa no vol servir-se dels llenguatges usats pels trobadors en obres compassades, en l'ortografia sent una forta influència dels tractats i dels trobadors. En els fragments citats són usats les formes aqulhas, prezent, totz, i la forma gairebé constant dels plurals femenins en as. Com s'haurà pogut observar, repeteix, amb certa satisfeta complaença el seu nom i el del seu llibre. Malgrat això, tindrem ocasió d'esmentar qualitats i clarícies, com és ara el do, per aquestes mateixes repeticions, de presentar amb claredat les matèries més abstruses. Ens trobem ara molt lluny dels esforços dels nostres poetes dels segles XIV i XV, els quals, de vegades, es dedicaven massa sovint a recercar rimes rares, que devien trobar en els dos diccionaris de rims que ens han arribat. En l'abecedari (p.), hi posa també el caldaic, hebreu, àrab i grec, demés del llatí, el qual, naturalment, és l'interessant capítol tractant de la Invenció (vegeu la nostra taula publicada més amunt, p.), és on nota més influències de lectura d'autors clàssics. En tractar dels casos, distingeix, com els antics i En Ramon Vidal, entre rectes i oblics. En els gendres poètics, augmenta els de les Leys amb els altres que eren seguits pels poetes d'aquí: Vaquera, Enguera, Paguera Pagons), etc., i d'altres que el mateix Cerverí usava un segle abans (XIII). Però una de les parts més importants de la Terça Partida és aquella en la qual parla de la plenisonança i la remisonança i en què, havent-ho exposat clarament, es convenç que, en mudar d'accent,

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

certes veus poden passar de plenisonants a semisonants, perquè sónen menys.

En el verso del foli 277 (darrer) apareixen els darrers mots al peu de plana, repulsso, esmorsso, i, a sota el reclam compulso, destinat a iniciar el foli 278, que manca. És curiosa aquesta forma quasi vulgar d'aquests presents d'indicatiu que no usaven els antics trobadors, i àdhuc tampoc les Leys. És de doldre que el Torcimany, sens dubte escrit de mà del mateix autor, ens hagi pervingut en un estat incomplet. En un de tants papers afegits i notes marginals es detallen les "noves rimades", que subdivideix en tres classes.

S, ens convingués marcar tots els aspectes interessants d'aquest manuscrit original, tindríem tasca llarga. De segur que, si l'obra de N'Averçó ens hagués pervingut completa, portaria a la fi la data que donés per acabada l'extraordinària feina que s'havia imposat. Per ara hem d'acontentar-nos amb algunes divagacions. D'aquest manuscrit original, quan es trobava en bon estat, se'n devien haver tret còpies, i el mateix estat en què es troba pot provenir d'haver-se masegat en copiar-se. Si no hagués estat així, per la sola fama del Torcimany que anava compilant, no se l'hauria cridat en 1393 per formar el primer Consistori del Gai Saber a Barcelona. El cert és que varen ésser els dos companys 'N'Averçó i En Jacme March) que varen oferir al rei En Joan que creés un Consistori a l'estil del de Tolosa. El fet que no es conservi cap còpia del Torcimany no vol dir que no en puguin haver existides. Són, segons les nostres informacions, quatre els tractats gramàtics i poètics que s'havien escrit o completat i que, per ara i tant, poden considerar-se irremissiblement perduts o destruïts.

De N'Averçó, segons hem dit a la p. , se'n conserven dades documentals almenys fins l'any 1411. Malgrat que estigués encarregat

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

D'anar a Mallorca, que vol dir en estat de salut, devia ja neve entrat a la vellesa; però es devia considerar més respectable l'encàrrec del Consell triant un home entrat en anys. Nosaltres creiem que si foren declarats pèrits en la Gaia Ciència seria perquè tots dos companys havien complert llur comesa. Si En March havia escrit el seu Diccionari de rims en 1371, no li podia ésser gaire posterior el Torcimany. El manuscrit té totes les marques dels llibres compilats en l'època del rei En Pere III, i li donem, per induccions de les obres coetànies, les dates (posterior al Diccionari) entre 1375-1380, dins el temps del mateix rei, però posteriorment a la data de la compilació de l'obra del seu company En Jacme March.

Són molt útils les judicioses observacions d'En Milà, i coneix que les seves notes, preses en 1875, varen ésser profitoses; però el pla general del Torcimany, del voluminós llibre del qual el ciutadà de Barcelona estava tan cofoi, ha estat presentat avui per nosaltres, per primera vegada, en conjunt. - Una última observació: malgrat la seva repetida intenció d'expressar-se amb claretat, aquesta no constitueix la qualitat dominant de l'Averçó.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

NOTES

1. - Rubió i Lluch, Documents per l'història de la cultura mitgeval catalana, I, 1908, p. .....

1 bis. - Rubió, Documents, II, 1921, p. 36.

2. - Rubió, Documents, I, p. 252, ... La cultura catalana en el regnat de Pere III, p. 13. La lletra de l'infant Joan, datada a València el 8 de març de 1374, és una de les més notables que fan per al nostre objecte. Comunica a Bernat de So que misser Berenguer Dezpont, tornant de Barcelona, "nos ha aportas transtat d'unes cobles que'l noble En Guerau de Queralt havia fetes al senyor rey nostre pare e de la resposta que'l dit senyor feu a aquelles; e com nos hi hajam feta una traversa, e no-res-menys mossén Pere March nos hage fet un sirventés, al qual nos havem respost; de les quals cobles, respostes, traversa e sirventés nos, dins altra letra nostra, trametem al dit senyor. Per tant vos pregam que façats les dites cobles, respostes, traversa e sirventés mostrar, e que de vostra prompta e acostumada obra, façats a les dites traversa, resposta noches alcun dictat o alcuna cosa, en los rims matexos o en altres que paregue a vos". També li ~~xxx~~ demana que el tingui al corrent de dom li va la producció. - Rubió, Documents, I, 253.

2 bis. - Era nomenat pel Parlament de la Ciutat, en 1410, per a reconèixer ~~xx~~ els bans de Lleida; i, en 1411, missatger en els Jurats i Consell General de Mallorca. Compromiso de Caspe, I, pp. 248-345; II, pp. 199; III, p. 69. (Colleció dels "Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón"), Milá, Obres, III, p. 311.

3 - Rubió, Documents, II, C. N.

3 bis. - "Perquè sapiats com responem a un dictat de trobar qui'ns és estat tramés per En Pere de Gostemps, e tinent loch de nostre prothonotari, tocant aquest desig, trametem-vos-en dins la present tramlat de la resposta que nos hi havem feta". Hi ha un paràgraf de la lletra reial adreçada des del Castell de Càller (Sardenya) al seu oncle l'infant Pere d'Aragó que diu així: "Perque nos a un dictat qui'ns es estat tramés de lla part de llá tocant aquest desig, perque nos dehim dictat (car) segons art de trobar no és sirventés ni son cobles, responem segons quien fi d'aquell dictat veurets esser contengut, del qual e de la resposta vos trametem tramlat dins la present". Rubió, Documents, II, p. 107.

3 terç. - "Vostra letra havem rebuda ensemps ab tramslat de les cobles fetes el senyor rey nostre pare per lo molt noble En Guerau de Queralt, e de la resposta que'l dit hi feu e axí mateix de la tramesa que vos hi havets feta. E grahiu-vos-ho fort. E com ja d'aquells jorns haguessem nos hauda copia de les cobles e respos-

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

ta dessús dita, hi fahem nos tantost una traversa, de la qual sabents que us será plaer vos trametem tramlat dins la present interèlús". - Rubió, Documents, I, 251.

4. - Rubió, Documents, II, C.II.

5. - Massó Torrents, Repertori de la Lit. Cat., 1932.

6. - Llabrés, Poéticas catalanas, Palma, 1903, p. 37

7. - Rubió, Documents, II, p. 379.

8. - Rubió, Documents, II, 349.

9. - Rubió, Documents, II, C. XIII.

10. - Schiff, La bibliothèque du marquis de Santillana, París, 1905. (Bibliothèque de l'Ecole de Hautes Etudes), p. 381.

11. - Rubió, La cultura literària en el de Pere III, 1917, p. 18 del tiratge a part.

12. - "A'N Pedro, filh del rey D'Aragó, car lo vey Savi, cert e valén E de trobar sabén".

13. - "...a d'honor del mont aut poderós senhor l'enfant En Peyre, del mout aut poderós senhors En Jayme de bona memoria rey d'Aragó, fill, per la gracia de Deu comte de Ribagorça e d'Empúries".

14. - Rubió, Documents, II, p. 105.

15. - Rubió, Documents, II, p. 250.

16. - La cultura en el regnat de Pere III, p. 12 del tiratge a part.

17. - Memorias para un Diccionari de autores catalanes, 1836, p. 474.- Versos al casamiento de su hijo D. Juan: se conservan MSS. en dicho Archivo de la Corona de Aragón: de ellos hizo una reproducción litográfica en este año de 1828 para presentarlos á SS. MM. el Rey Sr. D. Fernando VII y a su augusta Esposa la Reyna Dª María Amalia por el laborioso y digno Archivero D. Próspero de Bofarull, cuando los reyes se dignaron vissitar su real Archivo".

18. - "Mon char fill. Entès havem l'accident de febre que havets hadt, de que havem hadt gran desplaer, e stam-na en gran ancia e starem tro que sapiam vostre millorament. Per ço pregam-vos, volem e manam que sovén nos en certifiquets per correu cuitat, e fort nos farats gran plaer, per la gran ancia en que stem. E stats al regiment dels metges e'ns guardant de coses contraries. E sapiats que nos havem fetes unes cobles les quals se tany a cavallers, de quina on se deuen fer. E per tal com en aquest Regne ha molt home jove de qui açó's pertany, vos en trametem translat interclús en la present a fi que prenguen esimpli. Dada en Barcelona sots nostra segell secret, a XIIII d'agost de l'any M.CCC.LXXVIII. Rex Petrus." Reproduïda per En Torras Amat, p. 475. No la dóna En Bofarull.

19. - "Lo Rey. Mon car Primogènit: Vostra letra havem rebuda e oïda la

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

crehença que'ns ha recomptada Ramon de Planella, vostre mayer. E si'ns hagués plagut a vos lo matrimoni de la nostra de Sicilia nos forem pus pagat. Lo qual poguera essen vengut a acabament si tant haguessats en aquest. E pus aquest matrimoni es vengut a perfecció par a Deu sia pus plasent que aquell, a ab aytant es agradable a nos. Placia a nostre Senyor que do a vos e ella la sua benedictió, e no vos don a vos la nostra paternal, e en tant com som home no podem, tot refrenant que no hajam desplaer de les errades vostres qui sots nostre fill. E per tal com hom qui ha dolor en son cor e altre remey no pot haver se ha pijorat, trametré-os unes Cobles que havem fetes sobre aquesta materia. Dada en Barcelona sots nostre segell secret, a XIII dies de Novembre de l'any M.CCC.LXXIX. Rex Petrus".

20. - Obras, III, p. 309.

21. - L'antiga escola poètica de Barcelona, 1922, p. 94-95.

22. - Massó T., Poésies en partie inédites de Johan de Castellnou, etc. "Annales du Midi", XXVI-XXVII, 1915, p. 4 i 23, i vol. I d'aquest Repertori, p. 317

23. - Obras, III, p. 316.

24. - Milà, Obras, III, p. 317.

25. - Obras, III, Obras, p. 156 (potser) i p. 309, nota 1, esmentant el seu estudi De algunas representaciones catalanas, en la "Revista de Cataluña", II, p. 72. De l'estudi més extens en tractarem tot seguit.

26. - A. R. Pastor i E. Prestage, Letter of the Marquis of Santillana to Don Peter, constable of Portugal, with Introduction and Notes, Oxford, at tho Clarendon Press, 1927. - La frase d'Inyigo Lopez és així: (XIV) "Entre nosotros usose primeramente el metro en assaz formas; asy como el La grant conquista, Los votos de Pavon, e aun el Libro del Arcipreste de Hita". - En nota de la p. 92, diuen els autors: Los votos del Pavon. All trace of a spanish composition dealing with subject has been lost.

27. - La gran conquista de Ultramar, edició Gayangos, Biblioteca autores españoles, XLIII, 1877, pp. 177-183. - Tracta de la mesa rodona i de los votos del pavon; en aquests el noi Carleta fereix un dels seus germans amb l'asador.

27 b. - Poesies catalanes inèdites du ms. 377 de Carpentras.

28. - "Romania", t. XLII, pp. 190-263.

29. - Chansons provenço-catalanes en l'honnour du "Précieux Corps" de Jésus Christ, "Boletin de la Sociedad castellonense de Cultura", 1928, t. IX, p. 185-197. En Pagès fa com si ell mateix s'hagués adonat de l'arrada d'atribuir unes cançons dedicades al Sagrat Cors quan són endreçades al Sagrat Cos (cors). Tots els crítics que recensionaren la primera edició d'aquestes obres, entre ells En Rubió i Lluch, feren constar la relativament moderna devoció del Sagrat Cor, contràriament al sentit del text. És cosa corregida i llesta.

Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

30. - Rubió, Documents, I, pp. 243 i 346.

31. - Vegeu la nostra La cançó provençal en la literatura catalana, pp. 144-5.

32. - Id. id., p. 144.

33. - Riambau de Vaqueres en els cançoners catalans en l'"Anuari" de l'I. d'E. C., I, 1907, p. 428. - La cançó provençal, p. 106 i 108.

34. - Massó i Torrents, Repertori de la literatura catalana, Poesia, vol. I, p. 169-170-171.

35. - Pagès, Auzias March, I, p. 273.

36. - Diccionari de rims de Jaume March, editat per A. Griera, Barcelona, I. d'E. C., MCMXXI (1921).

37. - Anglada, Las Leys d'Amors, IV, p. 95.

38. - En Milà (Obras, III, p. 290), servint-se de la còpia B2, fa la divisió de plenisonants i unisonants, però es posa en guàrdia i endevina que ha de posar semisonants, com les Leys. Pero B2 ho posa bé i l'errada unisonants deu provenir d'una mala còpia.

39. - Anglada, Las Flors del Gay Saber, en "Memories de la Secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans", Barcelona, 1926, vol. I, fasc. II, p. 12.

40. - Publicat per En Milà, Obras, III, p. 313. Cerdá y Rico, "Notas al Canto del Taria", en La Dia enamorada de Gil Polo, edició de 1778, pp. 487-9.

41. - Antiguos tratados de Gaya Ciencia, en la "Revista de Archivos, Bibliotecas t Museos", 1876, i Obras, III, pp. 279-293

42. - Milà, Obras, p. 315.

43. - Antiguos tratados de Gaya Ciencia, Obras, III, pp. 294-297.

44. - Catálogo de los manuscritos lemosines o de autores valencianos o que hacen relación a Valencia, Madrid, 1916.

rg.